

Univerzita Karlova v Praze

Fakulta humanitních studií

Filosof Ladislav Klíma očima své doby

Bakalářská práce

Dominika Lewis

vedoucí práce: Mgr. Jakub Chavalka, Ph.D.

Praha 2019

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně. Všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu. Toto prohlášení a souhlas budou signovány vlastnoručním podpisem.

Podpis studenta:

Poděkování

Na prvním místě bych ráda poděkovala své rodině, která mě vždy podporovala, pomáhala mi a měla se mnou po celou dobu trpělivost. Vedoucímu bakalářské práce Mgr. Jakubu Chavalkovi, Ph.D. za rady, ochotu a čas věnovaný mi při konzultacích. A v neposlední řadě doc. PhDr. Heleně Pavlincové, Ph.D. za její pomoc při hledání literatury.

Obsah

Několik slov úvodem	4
Kapitola I.: Klíma české filosofie	5
<i>Spory o českou filosofii</i>	5
<i>Odpor k pozitivismu</i>	5
<i>Ruch filosofický</i>	7
<i>Osobnosti tehdejší české filosofie</i>	8
Kapitola II.: Klíma očima Emanuela Chalupného a Otokara Březiny	12
<i>Emanuel Chalupný, objevitel a mecenáš Ladislava Klímy</i>	12
<i>Duchovní přátelství</i>	14
<i>Dopisy a výroky Otokara Březiny</i>	15
Kapitola III.: Klíma očima své doby	18
<i>Svět jako vědomí a nic</i>	18
<i>Traktáty a diktáty</i>	19
<i>Ticho po pěšině...?</i>	22
<i>Vteřina a věčnost</i>	23
<i>Zmínky o Ladislavu Klímovi u českých literátů</i>	24
Kapitola IV.: Klímova smrt	27
<i>Nekrology</i>	28
Kapitola V.: Klímův posmrtný život	36
<i>Korespondence</i>	36
<i>Snaha Dr. Josefa Zumra</i>	36
<i>Neúnavnost Eriky Abrams</i>	37
<i>Klímovy lásky</i>	38
<i>Klímova družka Kamila Lososová</i>	39
Závěrem	41
Seznam literatury	43
<i>Knižní zdroje</i>	43
<i>Články, periodika</i>	44
<i>Webové stránky</i>	46

Několik slov úvodem

Ladislav Klíma byl český filosof a spisovatel, žijící a tvořící na počátku minulého století. Dodnes jsou jeho díla kontroverzní, často nedocenená, nicméně se jeho beletrie pomalu stává součástí seznamů děl k maturitní zkoušce z literatury – z Klímy samotného se stává pojem, hlavně zásluhou několika klímofilů, kteří zasvětili velkou část svého života studiem publikací jeho díla.

Ladislav Klíma mě fascinoval od dětství, s jeho beletrií jsem se setkala už na základní škole, kdy mi učitelka literatury doporučila *Utrpení knížete Sternenhocha*. Knihu jsem potom našla doma v knihovně – už dávno jsem znala její obal, trochu strašidelný, s podivnou příšerou v podřepu, golemem, který se dívá ven z papíru na člověka, který knihu drží v ruce a dívá se zpět na něj. Golem se s otevřenou pusou dívá ven ze stránky důlky, ve kterých snad dřív bývaly oči – ruce drží u hlavy, u očí, jako by si je právě vyškrábal. Víím, říká se, nesud' knihu podle obalu, ale já to vždycky dělala. Ilustrace Karla Nepraše zapříčinily, že jsem knihu nevrátila do knihovny a hned jí začala listovat. Pamatuji si, že po přečtení mi z ní bylo zle a smutno. Byl to zřejmě můj do té doby nejsilnější literární zážitek. Později, když jsem knihu četla poněkolikáté, jsem v ní už i dokázala najít prvky Klímova pověstného humoru a vůbec, brát ji trochu s nadhledem, ale doteď si pamatuji svůj první dojem: to, když jsem poprvé zjistila, že pouhé čtení slov na papíře ve mně dokáže vzbudit tak živé a silné pocity. To jsem zažila poprvé s Klímou.

V průběhu středoškolských let jsem svůj klímovský repertoár obohatila o další jeho beletristická díla, ale až na vysoké škole jsem přišla do styku s Klímou – filosofem. V dnešní době je totiž Klíma znám převážně jako spisovatel, autor beletrie a lidé ho znají hlavně díky jeho *Utrpení knížete Sternenhocha*. Klíma ale za svůj život publikoval převážně filosofická díla, jedinou výjimkou byla hra *Matěj poctivý*. Veškerá beletristická díla byla publikována po jeho smrti, redigována nejdříve jeho přáteli a posléze různými nadšenci, kteří se zabývali Klímovým dílem. Za jeho života ale Klímu znala veřejnost jako filosofa.

Ve své práci provádím sondu do myšlení Klímových současníků a snažím se zachytit jejich pohled na Klímovu osobu převážně skrze recenze na Klímova filosofická díla, vycházející v českých časopisech, a korespondenci, která byla publikována po jeho smrti. Klíma byl kontroverzním zjevem české filosofie a vyvolával silné emoce a je velmi zajímavé se vtělit do Klímových současníků a cítit spolu s nimi radost, hněv, či uznání tváří v tvář tomuto filosofu-básníkovi.

Kapitola I.: Klima české filosofie

Spory o českou filosofii

V době, kdy Ladislav Klíma tvořil, probíhala léta takzvaných „sporů o českou filosofii“, ve kterých se dají jasně odlišit dvě hlavní opoziční skupiny – pozitivisticky orientovaný filosofický časopis *Česká mysl* v čele s profesorem Filosofické fakulty Františkem Krejčím a dalšími přispěvateli do *České mysli* jako byli František Čáda, František Drtina, Emanuel Rádl a další. Proti nim stáli tzv. novofilosofové, „idealisté“, jak je nazýval Krejčí, kteří se srovnávali okolo periodika *Ruch filosofický*. Do této skupiny můžeme zahrnout jména jako Ferdinand Pelikán, Karel Vorovka, Vladimír Hoppe, Emanuel Chalupný, Emanuel Čapek a další. Sympatizantem s mladší filosofickou generací byl i Karel Čapek, který psal do *Národních listů* a sám v nich kritizoval Krejčího přístup k přirozeně se měnícímu českému filosofickému smýšlení.

Tyto spory nevznikly náhodou. Již od konce devadesátých let byl pozitivismus na české půdě vládnoucí filosofií a svým empirickým přístupem vlastně redukoval látku, kterou se může filosof – pozitivista zabývat. Pozitivisté vylučují poznání transcendentna a metafyziky, jelikož ani jedno není zkoumatelné vědeckou metodou. „Transcendentno“ podle nich není přístupno našemu poznání a spolehnout se můžeme jen na smysly. Z filosofie, která byla dříve rozuměna jako klíč k pochopení metafyziky a transcendentna, z filosofie, která byla pokládána za nejvznešenější vědu, se v očích pozitivistů stala jakási služka ostatních disciplín jako je psychologie, estetika, sociologie nebo pedagogika, kterými se pozitivisté veskrze zabývali. František Krejčí se snažil vytvořit jednotnou pozitivistickou teorii, věřil ve filosofii striktně vědeckou, empirickou a vyzdvihoval exaktnost myšlení. V roce 1900 založil *Českou mysl*, v té době jediný filosoficky zaměřený časopis a tím vzniknul jakýsi monopol *České mysli* na vydávání filosofických článků. V časopisu sice vycházely i nepozitivističtí autoři, ale Krejčí odmítal vydávat jakékoli filosofy, kteří se při svém bádání neřídili pozitivistickou metodou.

Odpor k pozitivismu

Odpor k pozitivismu se začal vyhrcovat okolo dvacátých let, kdy opozice „oficiálního“ pozitivistického proudu, tzv. mladší filosofická generace, Krejčího kritici František Pelikán a Karel Vorovka založili *Ruch filosofický* (1921) a ostatní, jako Vladimír Hoppe, Tomáš Trnka, aj., do něj začali psát. *Ruch* byla vyložena odpověď Krejčímu, platforma pro polemiky a kritiky pozitivismu ale i prostor pro vydávání nových, živoucích

filosofických teorií, které se striktně nedrží žádné metody ani diskurzu. Mladší generace nachází svou filosofii ve variantách subjektivismu, fideismu a mystiky a netrvají na uzavřených, přesně daných filosofických systémech. Karel Vorovka dokonce ve své knize *Skepse a gnóze o systémech* mluví jako o „ortopedických pomůckách z nouze“ a říká, že nejsou nezbytné – vždyť anglické knihy se bez nich obejdou také, dokonce ani Masaryk nevypracoval systém své filosofie. Ruchovci jsou jednoduše naprostým opakem pozitivistického proudu a *Ruch filosofický* značí konec nadvlády tohoto exaktního, křečovitého a už poměrně zatuchlého filosofického směru.

Ruchovci ale nebyli jediní, kterým už přišlo Krejčího lpění na pozitivismu přehnané. I Karel Čapek se k němu vyjádřil v článku *František Krejčí a filosofie přítomnosti v Národních listech*, kde píše, že „Prof. Krejčí zůstává neotřesen ve své staré víře; nehledá pro ni nových důvodů, nenalézá nikde, ani v moderní vědě, nové vzpruhy nebo nového materiálu, a také by stěží našel, kdyby i hledal; zatím s filosofickou trpělivostí přihlíží k bujení nových škol, jsa přesvědčen, že vše to je prchavá móda, nálada doby nebo dočasná reakce, která přejde a učiní opět místo víře jemu tak drahé, pozitivismu.“¹ Krejčí podle Čapka bojuje s jakýmikoli názory, které se odklonily od pozitivismu – bojuje s nimi, nekritizuje je, protože hájí svou víru.

Emanuel Rádl ve svém spisku *O naší nynější filosofii* píše, že mladším filosofům chybí myšlenka a že jejich idealismus má jediný smysl – strach z myšlení, nevidí v jejich filosofii nic hodnotného. Vladimír Hoppe mu odpovídá článkem *Tužby a cíle české filosofie* také publikovaným v *Národních listech*, kde píše o tom, jak na univerzitě navštěvoval čtyři roky přednášky a seminář T. G. Masaryka, který zapříčinil jeho zájem o pozitivismus. Čtyři roky univerzitnímu studiu věnoval studiu Comta a pozitivismu vůbec. O Comtově filosofii napsal velkou práci a chtěl ji podat jako doktorskou dizertaci, ale na poslední chvíli si to rozmyslel. Jako důvod Hoppe uvádí to, že sám Comte, zakladatel pozitivismu, se odklonil od pozitivismu k subjektivismu. Hoppe píše, že mu bylo „z toho důvodu jasno, že žádná filosofie, setrvávající toliko u vědeckých fikcí, nedovede uspokojit potřeb citu a srdce.“² Podle Hoppeho neexistuje jen naše malé empirické já, je v nás ještě něco vyššího, co je nadřazeno tomuto já, takové větší Já. „Úkol filosofie spatřuji právě v jedinečném objevu onoho velkého Já a v obratu k němu, jakožto zdroji pravého,

¹PAVLINCOVÁ, Helena, Jan ZOUHAR a Jiří GABRIEL. *Spory v české filosofii mezi dvěma světovými válkami*. Brno: Masarykova univerzita, 2003, s. 61.

²Tamtéž, s. 27.

duchovního života.³Rádl u skupiny mladších filosofů nedokázal najít spojující myšlenku, ale obrat k subjektu je vyzorovatelný u řady z nich.

Pelikán a Hoppe také pozitivismus označovali za něco, díky čemu mohla být filosofie vnímána jako jakýsi apendix jednotlivých vědních disciplín. Karel Vorovka pak v *Ruchu* uvedl, že z hlediska pozitivismu je filosofie „...antipod vědeckosti a je uzurpována demagogy a šarlatány.“ Jedinou vědeckou filosofií je podle Krejčího psychologie, nutno připomenout, že s tímto názorem spoluzaložil první český filosofický časopis *Česká mysl*, která byla do vzniku *Ruchu* jediným periodikem zaměřující se na publikování filosofických prací. Krejčí odmítal vydávat filosofické články, které se neřídí vědeckou metodou. *Ruch* tento Krejčího přístup kritizuje a poukazuje na jeho problémy a omezení.

Protipozitivistické filosofické hnutí formuluje některé své základní principy, ačkoli to starší generace nepozoruje, nebo nechce vidět. Jedním z principů např. je, že věda je reflexe „nutných zákonitostí světa“, tedy toho, co je. Věda je potřebná a empirický přístup má svůj význam a své místo. Filosofie ale má za předmět to, co „má být“, zabývá se něčím, co je nad námi, nepřístupno našim smyslům a empirickému já. V tomto je vidět jasná idealistická tendence a naprostý obrat od strohého pozitivismu. Vorovka píše, že „*nové české filosofii jde o pravdu právě tak, jako kterémukoli jinému filosofu*.“⁴*Ruch* formuluje svou koncepci postavení a úkolů filosofie, jedním z úkolů je podle Pelikána „nevyhnutelnost výstavby nového systému kritérií a autorit“ v němž filosofie má vycházet z „vědomí a vědění“ – systematizovat, usměrňovat a upřesňovat „rozumové důvody“. Zabývají se zejména vztahem filosofie k vědě, pokouší se etablovat novou dynamiku filosofie a vědy. Chtějí doložit filosofický princip tvořivosti myslícího subjektu. Pravda je podle *Ruchu* podmíněna lidmi, ne věcmi samými. Filosofie je výsledek intimního vztahu ke světu a sebevyjádření individua. Vyzvedávají roli obraznosti, citu, tvůrčí intuice, fantazie. Metafyzika je existenciálně podmíněná. Podle idealistů je metafyzika dosažitelná, skrze filosofii.

Ruch filosofický

Ruch filosofický byl od roku 1921 do roku 1927 redigován dvojicí Ferdinand Pelikán – Karel Vorovka. Po rozchodu s Vorovkou roku 1928 až do posledního čísla byl v redakci už jen Pelikán. Založení časopisu podnítila skutečnost, kterou popsal Emanuel

³Tamtéž, s. 30.

⁴PAVLINCOVÁ, Helena, Jan ZOUHAR a Jiří GABRIEL. *Spory v české filosofii mezi dvěma světovými válkami*, s. 25.

Čapek ve vyjádření otiském v *Ruchu*, a to že je nemožné se s pozitivisty jakkoli dohodnout na vydávání společného časopisu. *Ruch filosofický* byl tedy založen jako protipól pozitivistické *České mysli*, kde pozitivismem míní „zastaralý, netolerantní, dogmatický“ pozitivismus Františka Krejčího. Ruchovci pozitivismus přímo označovali za vlastní teoretickou a metodologickou „brzdu myšlení“. Česká meziválečná pozitivistická filosofie mechanicky aplikuje principy a metody přírodovědy ve filosofii (Pelikánova a Hoppeho námitka), odosobňuje filosofii distancí reflektujícího subjektu od objektu (Bláha, Pelikán), povyšuje neutrální teoretizování na nejvyšší stupeň poznání (Pelikán), odmítá obecnou teorii bytí a vědomí (Pelikán, Vorovka, Hoppe aj.) a její naturalistický ráz je nedostatečný pro budování „mravní filosofie“ (námitky Smetáčka, Hoppeho a Pelikána).

V tomto období se ve filosofii začíná překonávat starý karteziánský pohled na svět, kde člověk může všechno rozložit na menší a menší částičky a pochopením těch částiček pochopit celý svět. Díky pokrokům ve vědě, díky rychleji a rychleji se měnícímu světu, díky době, která byla novostí těhotná... se svět transformuje. Díky novým teoriím lidé sami přicházejí na to, že svět je úplně jiný, než si doteď mysleli a že aby tento nový svět pochopili, musí změnit přístup a vnímat ho jako komplexní celek. I sám Klíma píše v *Boji o vše*: „Pryč se žebráckými drobtý poznání! Brzo uvidím vše v celosti – Sbirání drobtů je maření času; sbírání drobtů – toť animální život.“⁵ Ve dvacátých letech minulého století už toto filosofové začali chápat a mladší generace ve své tvorbě toto ukazuje – chápe svět kolem nás jako něco, co je alespoň v některých aspektech „nad námi“, metafyzické, něco, co je ve své podstatě chaotické a neuchopitelné, „nový svět“. Pelikán v *Ruchu* píše, že „Nová filosofie nechce jen svět pochopit, nýbrž přetvořit [...], chce vstoupit do života, být životem samotným.“⁶

Osobnosti tehdejší české filosofie

Když hovoříme o tehdejší situaci české filosofie, je nutné připomenout významné osobnosti, které ji ovlivnily a které přispěly k filosofickým sporům, kterými se v této kapitole zabývám. Na prvním místě je důležité hovořit o T. G. Masarykovi, jedné z nejpřednějších osobností naší české filosofie. **T. G. Masaryk** působil jako profesor na Filozofické fakultě UK, v letech 1882-1914, kdy napsal většinu svých prací. Sám svou filosofii charakterizoval jako mírně racionální, konkrétní, realistickou. Konečným

⁵KLÍMA, Ladislav a Jaroslav KABEŠ, ed. *Boj o Vše: deníky a korespondence s přáteli z let 1909 až 1917*. Praha: Jan Pohořelý, 1942, s. 47.

⁶PAVLINCOVÁ, Helena, Jan ZOUHAR a Jiří GABRIEL. *Spory v české filosofii mezi dvěma světovými válkami*, s. 17.

předmětem poznání jsou pro něj konkrétní věci. Pozitivismus měl na Masaryka určitě vliv, ale podstata jeho realismu tkví v požadavku „věci – ne jevy“ a důrazu na metafyziku, kterou pozitivismus odmítá. Masaryk se snažil propojit empirickou metodologii bádání, racionalistickou kritiku se zkoumáním problémů metafyziky a otázek antropologických a etických. Ačkoli se mladí filosofové vydali svou vlastní cestou, řada z nich byla Masarykem ovlivněna. Hoppe chodil čtyři roky na jeho přednášky a seminář a díky němu se začal zajímat o Comteho a pozitivismus, který později odmítl a překonal. Vorovka se o Masarykovi také vyjadřuje kladně. Masaryka si svým způsobem „přisvojovali“ pozitivisté, kteří chtěli pěstovat „vědeckou filosofii“. Masaryk se ale sám k pozitivismu nehlásil, a dokonce se k němu vyslovoval dost kriticky, protože „(nemohl) z kultury vyškrtnout náboženství“.⁷

František Krejčí (1858-1934) byl vlastním tvůrcem české pozitivistické filosofie, od roku 1898 docentem a od roku 1905 profesorem filosofie (se zvláštním zřetelem k psychologii) na pražské univerzitě. Chtěl budovat ucelený názor na svět a život a „vyloučit veškerou metafyziku“. Trval na tom, že transcendentno, realita podmiňující a současně i přesahující skutečnost nám prezentovanou smysly a rozumem, je nepoznatelná. Podle něj se pozitivistická filosofie musí obejít bez pozitivních výpovědí o transcendentnu. Také tvrdil, že masarykismus je „typicky českou filosofií“, což je tvrzení, které věcně neodpovídá skutečnosti.⁸ Krejčí věnoval největší pozornost psychologii, kterou korunuje základem každého snažení o vědeckou filosofii. Krejčího idea filosofie jako sociálně angažované vědy, která je založená na výzkumech jednotlivých disciplín, z filosofie odstraňuje abstrakci a metafyzickou spekulaci a „fakta“ a „danosti“ se stávají předmětem psychologie, sociologie, pedagogiky, historie filosofie, estetiky atd. V letech 1902-1926 napsal šest dílů *Psychologie*, kde se snažil svůj výklad duševních jevů, vycházejících z biologie, oprostit od všech empiricky nepodložených spekulací, především od metafyzického pojmu duše. Všechny psychické entity, i nejjednodušší počítky, chápal jen jako uvědomělé reakce organismu na vnější či vnitřní počítky. I přesto, že měl spoustu kritiků, kteří jeho psychologii vyčítali pozitivistickou předpojatost, Krejčí toto nikdy nepřipustil. Krejčí se na stránkách *České mysli* někdy nechal strhnout i k polemikám, především s mladší generací filosofů, kteří se přikláněli k idealismu. „Idealistické nálady“ považuje za jeden z projevů „krize evropského ducha“ a idealismus jako takový nazývá

⁷ČAPEK, Karel: Hovory s T. G. Masarykem, in *Spisy Karla Čapka*, sv. 20, Praha: Československý spisovatel, 1990, s. 239.

⁸JIRÁSKOVÁ, Olga a PAUZA, Miroslav. *Česká mysl 1900-1947. Bibliografie*. Praha: Ústav pro filozofii a sociologii ČSAV, 1981. 270 s.

nežádoucím a neudržitelným. K pozitivismu se hlásilo i mnoho dalších významných českých filosofů, z kterých mnoho bylo profesory na Univerzitě Karlově, např. Čáda, Drtina, a jiní. Ti neměli takový prostor v *České mysli* jako Krejčí. V době první Československé republiky byl František Krejčí stále filosoficky činný, až do začátku 30. let, ale jeho pojetí filosofie už považovali za překonané i ti z jeho žáků, kteří chtěli zůstat u „vědecké filosofie“. Rostoucí vliv nepozitivistických (často protipozitivistických) proudů podněcoval hledání nové podoby vědecké filosofie.

Karel Vorovka (1879-1929) působil jako profesor exaktních věd na Přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy. Věnoval se filosofii matematiky a přírodních věd, odkud se dostal i k dalším oblastem filosofie a tu vnímal jako způsob, jakým překračovat empirické a vědecké poznání. „*Celý vesmír se všemi svými realitami fyzickými a psychickými, s celou svou minulostí a svojí budoucností tvoří spojitý celek, v němž jsou komunikace spojující mezi sebou navzájem nejvzdálenější prvky vesmíru. Je-li Bůh, pak existuje také cesta, kterouž působí na svět a na naše srdce. Je-li věčnost, pak existují způsoby, které nás uvádějí ve styk s ní.*“⁹

Dalším představitelem mladé generace je **Vladimír Hoppe** (1882-1931), od roku 1922 docent filosofie a od roku 1927 profesor Masarykovy univerzity. Na rozdíl od pozitivistů chtěl svou duchovní filosofií proniknout do transcendentna. Věřil, že vědy nám mohou poskytnout poznání, ale nemohou vyjádřit svět v celé jeho hloubce. V knize vydané po jeho smrti, *Předpoklady duchovní filosofie a náboženské víry* (1935), píše, že je třeba „*přetřhnout styk jak s vědeckými úvahami, tak s rozumovými úvahami filosofickými a kráčet cestou vlastních subjektivních poznatků a zážitků do světů, jež jsou daleko od smysly vnímatelného světa.*“¹⁰

Ferdinand Pelikán (1885-1952) založil a redigoval *Ruch filosofický*. Kritizoval pozitivismus i Masarykovu filosofii. Zaměřuje se na osobnost, píše, že osobnost je *pochod*, ne *substance*, je to něco, co se tvoří, něco, čím se můžeme stát.

Tomáš Trnka (1888-1961) patřil k „mimouniverzitní opozici vůči pozitivismu“. Filosofie podle něj má hledat smysl bytí a pronikat k podstatě jsoucna. Člověk je podle něj jedině jsoucno schopné sebereflexe.

Karel Čapek (1890-1938) bývá obecně spojován s pragmatismem. Pragmatismus vnímal sice jako „odvrat od pokorného a pasivního klanění se kamenům nepoznatelná“, ale měl k němu i své výhrady.

⁹VOROVKA, Karel. *Polemos: spory v české filosofii v letech 1919-1925*. Praha: Sfinx 1926, s. 75.

¹⁰HOPPE, Vladimír. *Předpoklady duchovní filosofie a náboženské víry*. Praha: Kruh přátel filosofie Vladimíra Hoppeho, 1935, s. 52.

Ladislav Klíma (1878-1928) pozitivismem pohrdal. Filosof bez univerzitního vzdělání, který po vyloučení z gymnázia, kde v písemné práci „urazil člena vládnoucího dynastického rodu“, odmítl dál navštěvovat jakoukoli další školu, si už ve své první knize, *Svět jako vědomí a nic* (1904), kterou napsal ve 26 letech, staví svůj světonázor, tedy že svět je sám o sobě vědomí, nebo nic. Sám ale tvrdí, že tento světonázor má už od dětství. „*Svět je jen množství na sebe působících duševních stavů.*“¹¹ Je jasné, že tímto tvrzením radikálně bere pozitivistům vítr z plachet – jak můžeme empiricky zkoumat něco, co tam možná je a možná není? Filosofie nemůže být souborem pravdivých výpovědí o světě – jediné, co můžeme říct je „*zdá se nám, že se nám zdá, že něco jest*“. Filosof může jen „domýšlet nedomyslitelné“. Klímovi náleží bezpočet -ismů, ať už si je dal sám, nebo ho onálepkovali ostatní; expresionismus, symbolismus, surrealismus, „nadracionalismus“, „existentismus“, krajní subjektivismus, individualismus, solipsismus, voluntarismus, egosolismus, egodeismus, ilusionismus, ludibrionismus, nihilismus... Vorovka mu připisoval sklony k mysticismu, i když věděl, že tím Klímu nejspíš urazí.¹² Ačkoli byl svými názory spíše blíže mladší generaci a respektoval Vorovku i Hoppeho, měl k jejich filosofickým názorům výhrady, např. u Hoppeho k jeho tíhnutí k tradiční křesťanské víře. S Vorovkou pocíťoval až duchovní spřízněnost, oba si navzájem recenzovali své práce, a dokonce si psali dopisy, ze kterých číší vřelost a vzájemný respekt. V recenzi Vorovkovy knihy *Polemos* Klíma dává na odiv, jak moc si Vorovky váží. U jeho knihy vyzdvihuje její významnost, opravdovost a bohatost. Říká, že *poutá, poučuje i povznáší*.¹³ Kritizuje ale její polemický charakter, myslí si, že kdyby kniha stála sama o sobě, „*mohly tu její ctnosti být v superlativu; takto přirozeně jen v komparativech.*“¹⁴

¹¹ KLÍMA, Ladislav. *Svět jako vědomí a nic*. Praha: Aventinum 1928, s. 26.

¹² VOROVKA, Karel. Ladislav Klíma: Traktáty a diktáty. *Ruch filosofický*. Nákladem Fr. Borového, 1922, roč. 2, s. 73-78.

¹³ PAVLINCOVÁ, Helena, Jan ZOUHAR a Jiří GABRIEL. *Spory v české filosofii mezi dvěma světovými válkami*, s. 38.

¹⁴ PAVLINCOVÁ, Helena, Jan ZOUHAR a Jiří GABRIEL. *Spory v české filosofii mezi dvěma světovými válkami*, s. 39.

Kapitola II.: Klíma očima Emanuela Chalupného a Otokara Březiny

Ladislav Klíma byl originální, opravdová, nezaměnitelná osobnost. Při četbě jeho děl mívám vždy pocit, jako by byl mým blízkým přítelem a celé to dílo Klíma tajně napsal a věnoval mně, skoro spiklenecky, jako naše soukromé tajemství. K tomu pocitu také přispívá fakt, že velkou část svého díla zničil – když čtu jeho knihu, cítím se jako dítě, které najde poklad a samo si ho v koutě prozkoumává, rychle, než mu jej někdo najde a vezme. Klímovy knihy se čtou tak lehce, ať už píše, byť velmi vzácně, o krásných, šťastných věcech nebo o něčem, co bytostně nesnáší – Klíma dokáže mluvit o něčem, co nenávidí tak zábavně, s takovou vervou, že to působí, jako kdyby člověk seděl a bavil se se svým kamarádem o někom, koho společně nesnáší, a rozebíral do posledního detailu, proč, se střídajícími se záchvaty vzteku a smíchu. Má dokonce i seznam slov, která nesnáší čistě pro to, jak znějí: „[...] *zhltl, zhrdl, ztvrdl, smrskl, scvrkl, smršť, prst' atd. [...] jsou jazykové nestvůry, jaké nenajdeme ani v poloopičích skřecích nějakých nářečí papuánských!*“¹⁵ Klímův hluboký zájem o český jazyk je inspirativní, zůstává mu věrný, ale nebojí se přirozeně sklouznout k němčině nebo latině. Jeho psaný text je stylisticky dokonalý s příjemnou rytmikou, ne nadarmo se mu říká filosof-básník. Veškerým Klímovým dílem prosakuje jeho nakažlivý, opravdový a nefalšovaný smysl pro humor.

Předtím, než jsem začala shromažďovat texty, které o Klímovi jeho současníci napsali, měla jsem poměrně jasnou představu o jeho popularitě – myslela jsem si, že nebyl veřejnosti moc známý, že byl spíše obskurním spisovatelem, že o něm mnoho lidí nevědělo, možná měl podporu od pár blízkých přátel a většina lidí o něm spíše nechtěla ani slyšet nebo ho neznala... když jsem ale začala hledat a nacházet články, které o něm za jeho života vyšly, nestačila jsem se divit. Recenze na Klímovy knihy nevycházely jen ve filosoficky či literárně zaměřených periodikách, nesčetně recenzí vyšlo v Lidových novinách, Národních listech, Lumíru, Lidové demokracii... Vycházely i v menších a více zacílených plátcích jako Tramp nebo Eva, časopis moderní ženy. Dalším překvapením pro mě bylo, když jsem zjistila, že velká část článků, které jsem našla, byla veskrze proklímovská! Spousta lidí si uvědomovala jeho významnost i za jeho života.

Emanuel Chalupný, objevitel a mecenáš Ladislava Klímy

Je ale pravda, že největšími podporovateli byli jeho přátelé. Nejvýraznější z nich byl Emanuel Chalupný, který Klímu podporoval i finančně, ve sborníku *Věčnost není*

¹⁵ KLÍMA, Ladislav a Karel BODLÁK, ed. *Vteřina a věčnost*. Vyd. 2. Praha: Jan Pohořelý, 1946, s. 75.

děravá kapsa, aby se z ní něco ztratilo z roku 2010 Chalupného nazývají Klímovým objevitelem a mecenášem. Když v roce 1904 Ladislav Klíma ve 26 letech vydal svou knihu *Svět jako vědomí a nic*, nikdo ho neznal. Kniha vyšla bez uvedení jména autora jen s označením „Napsal L.“. Klíma nechal knihu rozeslat knihkupcům, časopisům i jednotlivcům. Jedním z těch jednotlivců byl Otokar Březina, který se pak o knize zmínil Emanuelu Chalupnému a nazval ji nejodvážnějším myšlenkovým výtvozem tehdejší filosofie. Chalupný si knihu opatřil, přečetl a následně si v tiskárně zjistil i jméno a adresu autora a sjednal si s ním schůzku. Tím v roce 1905 začalo jejich přátelství, které skončilo až Klímovou smrtí v roce 1928. Chalupný napsal do *České mysli* recenzi, kterou František Krejčí odmítl s tím, že „*Spisek, o němž článek Váš jedná, záleží z aforismů, které nejsou spojeny myšlenkovým tmelem v jeden logický celek a neobsahují opravdu nic, co by otvíralo nějaké nové perspektivy.*“¹⁶ Chalupný článek předělal a Krejčí nakonec přepracovanou verzi otiskl v *České mysli* (VII, 1906, s. 143-144). V něm Chalupný chválí Klímu, že „*jeví velikou pozorovací schopnost*“¹⁷ a že „*jeho myšlenky jsou nejen formulovány, nýbrž i prožity a bezohledně vyjádřeny*“¹⁸. Jako odpověď Krejčímu na jeho výtku ke Klímovým aforismům píše Chalupný, že „*(Klíma) píše v aforismech, pokládaje předmět filosofie za alogický a umělé vnášení logiky do něho (systém) za absurdní z důvodů noetických*“¹⁹. K tomu Krejčí přidává poznámku pod čarou „*Psátí v aforismech jest, nepodal-li auctor systematických spisů jiných, v nichž by se these své byl pokusil odůvodniti, vždy vadou a důkazem, že spisovatel zůstal na povrchu, nedomysliv svých myšlenek.*“²⁰ Takže ačkoli Krejčí nechal Chalupného článek vydat, nedokázal se zdržet poznámky a snahy o diskreditaci tajemného „L.“.

Chalupný také přímo nepřímo píše v článku o Klímově pohledu na téma, které je v těchto letech poměrně kruciální na poli filosofie – „*Za nejvyšší duševní stavy auctor pokládá stavy umělecké, za nejvyšší činnost metafysiku. Exaktní vědy cení nízko, systematické budování filosofie zavrhuje.*“²¹ V době, kdy ještě v české filosofii pozitivismus vítězí na plné čáře, patnáct let předtím, než se zdvihne spolu s *Ruchem*

¹⁶Poznámky. In: ZUMR, Josef. Emanuel Chalupný – objevitel a mecenáš Ladislava Klímy. In: *Věčnost není děravá kapsa, aby se z ní něco ztratilo: soubor studií věnovaných Ladislavu Klímovi: příloha e-1 revue Aluze* [online]. Olomouc: Aluze, 2010, s. 6.

¹⁷CHALUPNÝ, Emanuel. Svět jako vědomí a nic. Napsal L.... *Česká mysl*. Praha: Jan Laichter, 1906, roč. 7, č. 2; 1. 3. 1906, s. 143-144.

¹⁸ Tamtéž.

¹⁹ Tamtéž.

²⁰ Tamtéž.

²¹ Tamtéž.

filosofickým vlna odporu proti strohé exaktnosti pozitivismu, se Klíma opravdu ukazuje jako závan čerstvého vzduchu v poměrně monokulturní krajině české filosofie.

Duchovní přátelství

V knize *Duchovní přátelství* vydané dvanáct let po Klímově smrti v květnu 1940, Jaroslav Kabeš uspořádal vzájemnou korespondenci Ladislava Klímy s Emanuelem Chalupným a Otokarem Březinou, a skrz ni nám ukázal, jak byl vztah těchto velikánů hluboký a vřelý. V první části knihy v korespondenci Klímy s Chalupným Kabeš publikuje tři dopisy adresované od Chalupného Klímovi, zbytek je Klíma Chalupnému. Korespondence mezi Březinou a Klímou je takřkajíc kompletní, Kabeš v knize zahrnul všechny dopisy, které mu byly v tu dobu k dispozici. V druhé části knihy *Duchovní přátelství* Kabeš vydává korespondenci Klímy a Březiny ve své úplnosti. V dopisech můžeme vidět, jak moc si Klíma Březiny váží, zdá se dokonce, že ho staví vysoko nad sebe, jako by Březina představoval něco nedosažitelného – také se setkali jen jednou, po 22 letech přátelství, roku 1926.

Dopisy jsou uspořádány chronologicky, kniha začíná dopisem Chalupného Klímovi, kde projevuje touhu se s filosofem setkat. Když čteme Chalupného dopisy, vidíme, že má pro Klímu velký respekt, ale nebojí se k němu být trochu kritický. Klímova prvotina, *Svět jako vědomí a nic*, do povědomí veřejnosti zprvu nepronikla. Důvodů je dostatek – podle Chalupného by mohla mít v české literatuře veliký význam, ale Klíma podle něj nepodnikl dost kroků k tomu, aby ji zviditelnil, což je situace, kterou si podle Chalupného Klíma způsobil sám. Klíma ve své odpovědi tvrdí, že knihu inzeroval dostatečně a odporuje výtce, že vše zavinil sám a obhajuje se: „*Uložil jsem p. Stivínovi, aby ca. 850 exemplářů rozeslal do všech jen poněkud větších měst Čech, Mor. a Sl. Nechal jsem si vytisknout příslušný počet dosti nápadných pásek do výkladních skříní; obálka mé knihy je prázdnotou svou rovněž nápadnou a titul: „Svět jako vědomí a nic“ je non plus ultra curiosity, - zvláště u nás; - [...]. Kniha byla [...] zaslána aspoň 30 redakcím, [...] mimo to asi 8 proslulým a 8 neproslulým jednotlivcům.*“²² Tento postup na (nejen) samozvaného Klímu-nepraktika poměrně praktickým, takže kdoví, co je na tom pravdy. Také těžko říci, co zapříčinilo, že si knihy téměř nikdo nepovšiml, Klíma tím viní veřejnost, která má „*přec jen mozeček jako špendlíková hlavička.*“²³ Otokar Březina zas

²² KLÍMA, Ladislav a Jaroslav KABEŠ, ed. *Duchovní přátelství: vzájemná korespondence Ladislava Klímy s Emanuelem Chalupným a Otokarem Březinou*. Praha: Jan Pohořelý, 1940, s. 17-18.

²³ Tamtéž, s. 17

v jednom ze svých výroků tvrdí, že lepší název by byl jednoduše „Svět jako vědomí“, podle něj to k vyjádření jeho ideje stačí.

V dalším dopise Chalupný Klímovi zasílá svůj *Úvod do sociologie*, ale píše mu, že s ním chce při setkání spíše „diskutovat o otázkách jiných – těch, kterých se má práce přímo nedotýká.“²⁴ Klíma mu nazpět posílá dopis plný nadšených poznámek k jeho sociologickému dílu, říká o něm, že se vyznačuje opravdivostí vůle, jasností myšlenky a obsáhlostí myšlení, což jsou vlastnosti, ve kterých dle něj spočívá skutečná cena každého myšlenkového díla. Naopak mu ale vyčítá přemíru učeneckosti, střízlivosti a krotkosti. Závěrem v dopisu shrnuje: „*Kniha Vaše jest jednou ze vzácných, jediné cenných a vždy cenných děl, které dle slov Zarathustrových, jsou psány krví.*“²⁵ Ostatně, Klíma Chalupného díla vždy kritizoval jen z hlediska přílišné vědeckosti, strohosti, deskriptivnosti, neodpoutanosti... , ale chválí ho ve všem jiném a uvědomuje si, že Chalupného sloh je ve své podstatě nefalšovaný a opravdový, což je pro Klímu hlavní. „*Chalupný je zjev úžasný,*“²⁶ píše ve své knize *Vteřina a věčnost*.

V dalším dopise Chalupného zve, aby jej navštívil a prosí jej, aby mu zaslal referáty o jeho díle, které vyšly v *České mysli* a v pražském deníku *Přehled*, který Chalupný redigoval. Chalupného referát na *Svět jako vědomí a nic* v *České mysli* vyšel pod Krejčího podmínkou zkráceně. Klíma Chalupnému poslal nespočetně dopisů, ve kterých se mu svěřuje např. o svých chorobných stavech, neustálých myšlenkách na sebevraždu a také ho, vždy velmi pokorně, prosí o pomoc „*radou i činem*“²⁷. Chalupný ho přijímá takového, jaký je a vždy mu vyjde vstříc.

Dopisy a výroky Otokara Březiny

Knihu *Dopisy a výroky Otokara Březiny* vydal Emanuel Chalupný v roce 1931, kdy oba Březina i Klíma po smrti. V první části knihy Chalupný vydává soubor dopisů od Otokara Březiny jemu adresovaných. Následuje část knihy, kde Chalupný vysvětluje účel knihy a svůj vztah k Březinovi. Poté, v části „Březina o sobě“ publikuje vlastní Březinův životopis, různé autobiografické zmínky a závěrem Březinovu závěť. V další části knihy titulované „Březina o jiných osobách“ najdeme Březinovy výpovědi o různých osobách, ať žijících či nežijících, ať se s nimi Březina setkal, či nesetkal. Právě v této části najdeme

²⁴ Tamtéž, s. 13

²⁵ Tamtéž, s. 27

²⁶ KLÍMA, Ladislav a Karel BODLÁK, ed. *Vteřina a věčnost*. Vyd. 2. Praha: Jan Pohořelý, 1946, s. 68.

²⁷ KLÍMA, Ladislav a Jaroslav KABEŠ, ed. *Duchovní přátelství: vzájemná korespondence Ladislava Klímy s Emanuelem Chalupným a Otokarem Březinou*. Praha: Jan Pohořelý, 1940, s. 58.

kapitulu „Ladislav Klíma“, ze které čerpám. Poslední část knihy se věnuje Březinově pohledu na nejrůznější otázky.

V kapitole „Ladislav Klíma“ se dozvídáme, že Březina staví z českých filosofů Klímu nejvýše – říká o něm, že „*Klíma je zvuk, nezbytný v symfonii našich duchů.*“²⁸ Jindy zas Chalupnému řekl, že „*Jednou jsem se na něj rozmrzel proto, jak glosoval má slova, že člověk „zasedne“ mezi knížata kosmu; přece jsem to myslel symbolicky; co má člověk čekat od jiných, kdy ani Klíma mu neporozumí?*“²⁹ Když se dva filozofové-básníci setkali, bylo to prý, dle výpovědi obou géniů, krásné.

Přátelít se s kontroverzním zjevem jakým je Ladislav Klíma nemusí být jen krásné, ale často i těžké. Vždy, když Březina, který většinu svého času trávil v Jaroměřicích a Luhačovicích, přijel do Prahy, ubytovával jej jeho dobrý kamarád, umělec František Bílek. Klíma ve svém dopise z července 1920 Březinovi navrhuje, že by se mohli sejít, až bude Březina zas v Praze u Bílka, je to tak pro filosofa praktičtější. Bílek Klímu nemá zrovna v lásce což, zdá se, Klíma ví, a tudíž navrhuje, aby se sešli u jeho přítele, p. Srba, který bydlí deset minut od Bílkova domu. Březina se však taktně omlouvá, že v Praze strávil jen krátkou chvíli a neměl na setkání čas, zve však Klímu do Jaroměřic. Klíma odpovídá až o rok později, v prosinci 1921 v chaotickém stavu, s žádostí o půjčení obnosu peněz. Kdybych psala článek do bulvárního plátku, daly by se z této výměny dopisů vyvodit různé skandální důvody a důsledky, je nutno ale připomenout, že Klíma a Březina si psali sporadicky, někdy i s několikaletými pomlčkami. Myslím si ale, že kdyby Bílek měl lepší mínění o Klímovi, byli by se s Březinou setkali o něco dříve.

Klíma je v dnešní době široké veřejnosti spíše známý jako spisovatel než jako filosof, hlavně díky jeho romanetu *Utrpení knížete Sternenhocha*, které vyšlo po jeho smrti. Když kniha vyšla, Březiny se to dotklo bolestně. Vyjádřil se k tomu takto: „*Je to chorobná kniha; jenom nehotový náčrt k dílu, které mělo teprve být napsáno, [...].*“³⁰ „*Klímovi to (vydání knihy) velice uškodí, protože z knihy té budou*“ (jeho nepřátelé) „*odvozovat důsledky a budou také v ní vidět pouze následek choroby a alkoholismu.*“³¹ V tomhle má Březina zas alespoň částečně pravdu; těžko říct, zda by Klíma Sternenhocha vydal nebo nevydal, ale je snad bezpečné tvrdit, že by ho před vydáním změnil. Toto dílo dnes vytváří pohled veřejnosti na Klímu a je na každém z nás, vytvořit si názor, zda je to dobře nebo špatně. Březina sice říká, že je to chorobná kniha, ale možná je to jen tím, že

²⁸ CHALUPNÝ, Emanuel. *Dopisy a výroky Otokara Březiny*. Svazek třetí. Nakladatelství Fr. Borový v Praze, 1931, s. 179.

²⁹ Tamtéž., s. 180.

³⁰ Tamtéž., s. 180.

³¹ Tamtéž.

jsou Klíma a Březina tolik odlišní – mají odlišné pohledy na spoustu věcí. Klíma protestuje proti čistotě, Březina v ní vidí ctnost. Klíma, filosof nihilismu by možná v tzv. „chorobnosti“ své knihy viděl naopak její ctnost. Březina by vůbec nejradši pohled veřejnosti na Klímu trochu korigoval, nemile nesl i fakt, že filosof ve své autobiografii hovořil o svém alkoholismu: „*To*“, *pravil*, „*neměl psát. Lidé potom budou jeho filosofii uvádět s tím nesmyslně ve spojení.*“³²

V knize *Dopisy a výroky Otokara Březiny* můžeme také vidět, jak spolu Chalupný a Březina mluvili o Klímovi jako o „našem filosofu“, „našem příteli“. Březina Klímovi vymýšlí možné zaměstnání – fórum, periodický list na způsob Dostojevského *Denníku spisovatele*, kam by přispíval jenom Klíma, samorost. Klíma se nápadu chytil, ale k realizaci nikdy nedošlo.

Březina se také v dopisu Chalupnému otcovsky, nebo jak on říká, bratrsky, zajímá o Klímovo vzdělání: „*Nechtěl by raději dokončit svá studia? Proč by mělo být pozdě? Proč by měl váhati, aby přijal naši hmotnou pomoc po čas své přípravy? A když už se jedná o jeho povolání životní zaujmouti v plném denním světle, které přísluší člověku jeho duchovní síly? V každém případě spolehněte se na mou bratrskou pomoc.*“³³ Nikdy ale na Klímu neshlížejí, chovají ho oba ve veliké úctě, jak můžeme vidět ve stejném dopisu od Březiny Chalupnému: „*Milý příteli, uznáte-li za dobré, užijte, prosím, mého jména a svědectví všady, kde by mohlo našemu filosofu snad prospěti. U duchovně pracujících lidí nebude však toto třeba; zde mluví za našeho přítele jeho dílo. Nemůžeme pro něho učinit více, nežli učinil sám.*“³⁴ Starost obou spisovatelů o „jejich filosofa“ je dojemná, ostatně nejlépe vypovídá o jejich vztahu k němu věta z neodeslaného dopisu Březiny Chalupnému: „*Bude-li mi však ještě přáno, abych vydal osobní své svědectví o Klímovi jako člověku dobrém, podivuhodně jemném ve svém nitru, bezbranném uprostřed tohoto světa, jehož sílu slavil a miloval – snad nalezne se k tomu někdy jiná, vhodnější příležitost.*“³⁵ Březinovi však už nebylo přáno, jiná příležitost se však nenaskytla a on krátce nato zemřel, skoro rok po Klímovi, 25. března 1929.

Dá se na to ale podívat i z druhé stránky. Zatímco já vnímám obsah a tón korespondence těchto tří přátel jako výraz upřímné náklonnosti, pochopení a respektu třech velikánů, názory se různí. Jan Patočka v roce 1941 píše do *České mysli* recenzi na *Duchovní přátelství*, Kabešův sborník Klímovy korespondence. Naznačuje, že by

³² Tamtéž, s. 179.

³³ Tamtéž, s. 37.

³⁴ Tamtéž.

³⁵ KLÍMA, Ladislav a Jaroslav KABEŠ, ed. *Duchovní přátelství: vzájemná korespondence Ladislava Klímy s Emanuelem Chalupným a Otokarem Březinou*. Praha: Jan Pohořelý, 1940, s. 127

v publikaci mohlo být více dopisů od Chalupného a Březiny, obsahově nám podle něj kniha neukazuje nic nového. Zajímavý je podle Patočky vztah Klímy k jeho mecenášům: „*podkuřování se tento nezávislý duch neubráníl.*“³⁶ Je na každém rozhodnout se, kde leží pravda – možná někde uprostřed. Snad kdyby měl Patočka možnost nahlédnout do dalších Klímových dopisů, viděl by, že Klímův způsob vyjadřování zůstává nezměněný, ať už komunikuje s mecenášem Chalupným či s někým jiným.

Kapitola III.: Klíma očima své doby

Ladislav Klíma byl oficiální filosofií opomíjený. Samorost, který nepasoval do žádné skupiny filosofů, nevystudoval žádnou školu a velkou část života strávil sám se sebou, ať už v Modřanech u otce, nebo v plnoletosti v Plzni, bavorském Eisensteině, Curychu, tyrolském Landecku... Rád se procházel, lehával v trávě a jeho společníky byly po dlouhá léta kočky, spousta koček. Moderní literaturu nečetl, a potom, co na Smíchově v šestadvaceti letech napsal svou prvotinu *Svět jako vědomí a nic* a vlastním nákladem ji vydal, se odstěhoval do Záběhlic u Zbraslavi a o to, zda se jeho kniha čte či ne, se už nestaral. Naštěstí ji našel Otokar Březina a ukázal svému příteli Emanuelu Chalupnému, který na ni poté napsal recenze do *České mysli* a pražského týdeníku *Přehled* – to byly dvě první zmínky o Klímově literatuře v tisku. Březina i Chalupný se pak, spolu s dalšími přáteli, stali Klímovými mecenáši a podporovateli, a i díky nim Klíma přečkal krušné chvíle, kterých si ve svém životě zažil nesčítelně. O tom ale více v další kapitole.

Za svůj život Klíma vydal čtyři díla, již zmíněný *Svět jako vědomí a nic* (1904), filosofické úvahy *Traktáty a diktáty* (1922), veselohru *Matěj Poctivý* (1922), kterou napsal s dramatikem Arnoštem Dvořákem a poslední dílo, které vyšlo za jeho života, a filosofické intermezzo *Vteřina a věčnost* (1927). To je zhruba o tři díla víc, než chtěl. Ve svém vlastním životopise tvrdí, že by ideálně chtěl ve stáří vydat jedinou tlustou knihu, ale hmotné poměry ho nutily k jinému.

Svět jako vědomí a nic

Když vyšla Klímova kniha *Svět jako vědomí a nic*, byla recenzována pouze Chalupným roku 1906 a mezi roky 1906 a 1922 se po Klímovi slehla zem – nic nevydal, jelikož nechtěl. V tomto čase mu zemřel otec, Klíma několik let psal beletrii, věnoval se studiu systematické praktické filosofie (za což se zpětně stydí) a... našel a přisvojil si

³⁶*Česká mysl*, 35 (1941), č. 1-2, s. 91

Deoesenci, a předsevzal si „*absolutním ovládnutím intelektu docílit plně Nejvyššího...*“³⁷. Nedocílil Nejvyššího a místo toho objevil alkohol. Dva měsíce pracoval u dráhy, potom se stal „opatrovníkem“ jedné továrny a pořád pil. Zbytek života žil z darů přátel a tu a tam z psaní. Roku 1922 vydal *Matěje a Traktáty* a plátky se začaly plnit prvními recenzemi. U mnoho recenzí traktátů vidíme, že autoři jsou obeznámeni i s *Matějem Poctivým*, jelikož se u většiny z nich objevuje konstatování, že „*všecko je psina*“, čímž narážejí na zásadu, kterou Matěj ve veselohře razil, tedy že je vše jen iluze a sen a proto – proč se nepobavit?

Chalupného recenze Klímovy knihy *Svět jako vědomí a nic v České mysli* vyšla zkrácena, doprovázena poznámkou Františka Krejčího, který neuznával filosofické spisy psané v aforismech pro jejich nesystematičnost. Jediná další dochovaná zmínka o této knize je o několik let později vydaná recenze režiséra Josefa Kodíčka z roku 1910 titulovaná *Autor knihy, která nebyla čtena* v časopise *Stopa*. Kodíček se pokusil vytáhnout knihu z temnot na světlo. „*Vedle Oldřicha Kramáře a Otokara Březiny jediný český metafysický myslitel, statečný samotář, [...]*“³⁸ Kodíček o Klímovi mluví jen v superlativech a nabádá i ty, kterým se nemusí Klímova filosofie pozdávát, aby si Klímy vážili už jen kvůli jeho nebojácnosti vrhat se do víru myšlenek... Kodíček se později stal Klímovým vyznavačem a přítelem, jak dokládají dopisy publikované ve druhém díle *Sebraných spisů, Hominibus*.

Traktáty a diktáty

Do *České mysli* recenzi na *Traktáty* napsal František Krejčí, významná osobnost tehdejšího českého pozitivismu, náš „hlavní antagonist“ ve sporu o českou filosofii. V první části citoval recenze z *Českého slova*³⁹ a z *Tribuny*⁴⁰. Obě recenze jsou velmi kladné, v *Českém slově* ho přirovnávají k Shakespearovi, Balzacovi, Dostojevskému, Tolstému: „*Klíma sestoupil v přítomné knize do takových hlubin a vystoupil do takových výšin duševních jako málokterý myslitel doby staroindických upanišad.*“⁴¹ Nešetří tituly – nazývají ho filosofem, metafyzikem, etikem, sociologem, psychologem a básníkem. V *Tribuně* o Klímovi píše jako o nejvolnější filosofické osobností, kterou doposud měli. „*Snesl se na nás Klímou nádherný noční motýl, jehož křídly proniká záře záhrobní krásy a*

³⁷ KLÍMA, Ladislav, Olga SVEJKOVSKÁ a Josef ZUMR, eds. *Vteřiny věčnosti: prózy, listy, eseje, sentence: výbor z díla*. Praha: Odeon, 1967, s. 273.

³⁸ KODÍČEK, Josef. *Autor knihy, která nebyla čtena*. *Stopa*, roč. 1, č.24, 1910-1911, s. 711.

³⁹ ústřední deník České strany národně sociální, vydávaný 1907-1945, poté změněn název na *Svobodné slovo*

⁴⁰ politický a hospodářský deník, vydávaný 1919-1928, šéfredaktor Bedřich Hlaváč, odpovědný redaktor Ferdinand Peroutka

⁴¹ KREJČÍ, František. *Česká mysl*. Praha: Jan Laichter, 1922, roč. 18, č. 3, s. 180-181.

tříští se krůpěj tichých hvězdných kaskád popůlnočních. ⁴² Zvou všechny čtenáře, ať vezmou do ruky Klímovu knihu a přečtou si ji, protože je změni. „*I žvástat, i číst a možno-li i psát a počítat, možno i jíst, spát a zívát budete jinak, než jste žvástali, četli, psali, počítali, jedli spali a zívali před tím.*“ ⁴³ Krejčí je se svou recenzí střízlivější – přiznává, že se mu četla dobře a že „*třpytí se duchaplnými myšlenkami*“ ⁴⁴, ale nedokáže udělat filosofický rozbor, protože je příliš nesouvislá a fragmentární, podle Krejčího aforistická forma neprospívá myšlení a je to spíše módní výstřelek. Také prý nenašel ani jednu metafyzickou myšlenku, kterou už by dříve neproněsl někdo jiný.

Do časopisu *Československá republika* napsal recenzi Dr. Alfréd Fuchs. Kniha ho očividně nadchla, vidí v Klímovi prvního českého filosofa v pravém slova smyslu: „*Měli jsme v českém národě již několik velkých myslitelů, ale ani jednoho filosofa v pravém slova smyslu, totiž člověka, jemuž by myšlení bylo takovou vášní, jako je umělci tvorba.*“ ⁴⁵ Na rozdíl od ostatních velkých českých myslitelů, kteří „staví svou myšlenku do služeb životní moudrosti“ a jejich filosofie slouží národu jako jakýsi hygienický prostředek, kterým se může očistit a díky kterému dosáhne dál, vstříc svým národním či sociálním cílům, se Klíma noří do hloubek mystiky, do Absurdity, do Absolutna, bez potřeby toho, být někomu užitečný, bez potřeby udělat z filosofie ozdravnou kúru českému státu. Klímova filosofie nezná hranic, je to nefalšovaná filosofie bez příměsi psychologie či sociologie jako většina filosofii té doby. Národovědné tendence by se v té době daly krájet a Klíma k nim nikterak nepřispívá, což promlouvá k lidem, kterým toto už u českých myslitelů chybělo. Podobnost spatřuje Fuchs u Březiny, kde vidí „*názvuky této intelektuální vášně.*“ ⁴⁶ Fuchs správně poznamenává: „*Klíma si vybral velmi špatně svou dobu, dobu plnou diskusí a debat o tom, jak učinit lidi blaženými politikou, socialismem a podobnými kolektivními hesly.*“ ⁴⁷ Klímova kniha se tímto nezabývá, je povznesena a vznáší se „v horském ovzduší filosofie“, nezáleží prý na tom, zda s knihou „souhlasíme“ nebo „nesouhlasíme“, jelikož v ní ani zdaleka nejde o politickou debatu. „*Kdo má skutečný smysl pro filosofickou hloubku, musí Klímovu knihu čísti. [...] Klíma jest v mnohém přímo protinožcem dnešních vládnoucích myšlenkových soustav, zvláště na poli dějinné filosofie. Dráždí k odporu. Působí zmatek.*“ ⁴⁸

⁴² Tamtéž.

⁴³ Tamtéž.

⁴⁴ Tamtéž.

⁴⁵ FUCHS, Alfréd. „Traktáty a diktáty.“ *Československá republika*. Státní tiskárna v Praze, 1922, roč. 243, č. 91; 2. 4. 1922, s. 6.

⁴⁶ Tamtéž.

⁴⁷ Tamtéž.

⁴⁸ Tamtéž.

Recenzi do vzdělávací přílohy *Národních listů* pod názvem *Filosofický illusionista a ludibrionista* napsal filosof Ferdinand Pelikán, později spoluzakladatel *Ruchu filosofického*. V článku rozebírá jak *Traktáty*, tak Klímovu prvotinu *Svět jako vědomí a nic* a provádí opravdovou filosofickou analýzu, vysvětluje pojmy, se kterými Klíma pracuje a zdržuje se soudů Klímovy osoby. V knize se mu nelíbí Klímova sprostá mluva, kvůli které kniha „nemůže sílu myšlení povznášeti ku tajemné kráse a vznešenosti, po níž Klíma touží.“⁴⁹ Nakonec mu vadí to, co u něj Dr. Alfréd Fuchs vyzdvihoval – jeho volnost a snahu létat jako pták ve výšinách „neužitečné“ filosofie: „Klímova vůle jest tedy náladou, a to náladou chvilkovou, která neznamena kulturní směr. [...] není tu ani špetky snahy po vytvoření nějakých trvalých kulturních hodnot a všechny ty blýskavé rozpory a paradoxy rozplynou se vám záhy ve stínové obrazy pečlivého filologa a žurnalisty, jenž se záhy ze své světové „nadstavby“ sřítí.“⁵⁰

V beletristickém týdeníku *Lumír Traktáty a diktáty* recenzoval Dr. Tomáš Trnka, ten nechce psát pouhý referát, ale naznačit směr a podstatu celé Klímovy filosofie, před kterou klasická filologická filosofie stojí bez rady. Zase si ale nemyslí, že by Klíma přinášel nutně něco nového – pro Trnku je pouhou negací starého. „Klíma je zosobněná krise v dnešní filosofii, jak jsem nahoře naznačil. Je nutnou reakcí k statickému a dynamickému pojetí skutečnosti, je nutnou negací jich. Ale je pouze negací. [...] Na těchto troskách nutno vybudovati něco nového. To Klíma nedovede. Ale toto něco, nové, ve filosofii již přichází.“⁵¹

V časopise *Volná myšlenka* byla krátká recenze na *Traktáty a diktáty* podepsána tajemným W. Podle něj je kniha zvláštní, Klímovy paradoxy se ocitají na samé hranici, pro průměrného čtenáře činí knihu nesrozumitelnou množstvím cizích výrazů a vulgarismů. „Kniha Klímova určena je asi vybranému kruhu čtenářů značné myšlenkové disciplinovanosti, je knihou pozoruhodnou, smělou, kuriosní, nikoli však knihou pro lidstvo, jež spisovateli je – otrockým dobyt看em.“⁵²

V časopise *Moderní revue* recenzoval *Traktáty a diktáty* český dekadentní básník Jarmil Krezar. Ten píše, že ho kniha nenudila a jako důvod udává to, že Klíma je více lyrikem, než je filosofem. Krezar ale nazývá i Nietzscheho a Schopenhauera básníky

⁴⁹PELIKÁN, Ferdinand. *Filosofický illusionista a ludibrionista. Vzdělávací příloha Národních listů*. Praha: Julius Grégr, 1922, roč. 62, č. 118;30. 4. 1922, s. 13.

⁵⁰Tamtéž.

⁵¹TRNKA, Tomáš. *Ladislav Klíma: Traktáty a diktáty. Lumír*. Praha: Servác B. Heller a Josef V. Sládek, 1922, roč. 49, č. 5; 18. 5. 1922, s. 276.

⁵²Ladislav Klíma: *Traktáty a diktáty*. In: *Statečné knížky. Volná myšlenka*. Vydavatelství Volné myšlenky, 1922. roč. 13, č. 25; s. 5.

s filosofickou sklonností. Je očividné, že Krecar si filosofie moc vysoko necení a mnohem zajímavější je pro něj básnictví. „[...] když s blahovolnou grandezdou nás vyvede na vrchol této labyrintové věže, zvíte jako poslední moudrost: „svět je jako vědomí a nic“, - což jste věděli ode dříve, - a „absolutno je v absurditě všeho“. Snad zklame tato moudrost jako skrovná, ale takový již bývá výsledek všech filosofii.“⁵³ Podle něj není Klíma filosof, ale lyrický kritik života, s dobrým pozorovacím systémem a kvalitami jinými než filosofickými.

V *České revui* vyšla recenze na *Matěje Poctivého*. Autor říká, že dříve by byla považována za výstřední, nicméně časy se změnily. Říká, že v něm cítí velmi vliv Klímův, jeho „bezohlednou, soběstačnou originalitu“⁵⁴ a zhmotnění „populnoční veselosti filosofovy“⁵⁵.

Arnošt Dvořák a Ladislav Klíma se vyslovili 9. 3. 1922 v *Národních listech* k nepochopení *Matěje Poctivého* veřejností. Obhajují jeho lidový styl, který se projevuje používáním „normálních“ lidových výrazů. Má zesměšňovat lidskou sobeckost, chamtivost a korupci. Veřejnost to ale nepochopila – jako mnoho prací Klímových.⁵⁶

Ticho po pěšině...?

Poté do vydání *Vteřiny a věčnosti* roku 1927 média nechávají Klímu být, až na pár zmínek. Jedna z nich byla v *Lumíru* 25. 3. 1926, kde Arne Novák píše o *Novém tažení proti Jaroslavu Vrchlickému*, který byl deset let po smrti a netěšil se právě veřejné chvály. Boj proti němu prý zažehl F. X. Šalda svými kritickými statěmi v *Tribuně* roku 1922. I Ladislav Klíma si přisadil, když v *Tvorbě*, časopisu pro kritiku a umění, publikoval svůj článek *Česká literatura*, podle Arne Nováka „nepochopitelně popletený“, kde kritizoval Vrchlického i Máchu. „[...] věren své filosofické soustavě rabiátního nihilismu má pisatel velké vědomí o sobě samém, ale v naší literatuře neshledává ovšem ani výrazově nic, vše v ní existuje jen ve skupenství kapalném nebo mlžném nebo stínovém“.⁵⁷ Klíma nazval Vrchlického kolosální jalovicí a Máchu bezmyšlenkovým, oteklým otcem české bezmyšlenkové mlhavosti v poesii. Šalda, který si Klímy velmi vážil, jeho článek v *Tvorbě* otiskl bez poznámky.

⁵³ KRECAR, Jarmil. Ladislav Klíma: Traktáty a diktáty. *Moderní revue*. Vydavatel Arnošt Procházka, 1922, roč. 27-29, č. 37, s. 265-267.

⁵⁴ O původních novinkách. *Česká revue*. Praha: Edvard Beaufort. 1922, roč. 15, č. 3-4, s. 156-157.

⁵⁵ Tamtéž, s. 157.

⁵⁶ KLÍMA, Ladislav a DVOŘÁK, Arnošt. Doslov autorů. *Národní listy*. Praha: Julius Grégr, 1922, roč. 62, č. 68; 9. 3. 1922, s. 5.

⁵⁷ NOVÁK, Arne. Nové tažení proti Jaroslavu Vrchlickému. *Lumír*. Praha: Servác B. Heller a Josef V. Sládek, 1926, roč. 53, č. 2; 25. 3. 1926, s. 99.

Vteřina a věčnost

V roce 1927 vydal Klíma *Vteřinu a věčnost*. Z toho, co se dá najít v archívech, se zdá, že vydání knihy vlnu recenzí nezvedlo. Jedna krátká vyšla ve *Vesmíru*, kde Klímu nazvali výbojným autorem a vybízeli ke studiu knihy: „*Jeho parodie některých rysů našeho školství [...], kritika spěchu moderního života, názory o české filosofii a mnohé jiné projevy zasluhují více, než aby byly pouze přečteny.*“⁵⁸

Další zmínka o *Vteřině a věčnosti* vyšla v časopise *Rozpravy Aventina*, které vydávalo nakladatelství Aventinum. *Rozpravy Aventina* byl časopis propagující publikace svého nakladatelství, podával zajímavé informace o autorech, tiskl životopisy, rozhovory, reportáže, vlastní výklady autorů... V *Rozpravách* pořádali anketu o tři nejlepší knihy roku 1927 a Pavel Eisner nominoval *Vteřinu a věčnost*, protože je podle něj neobyčejná. „*Kdyby Klíma psal německy, rvaly by se o něho první listy a revue. Kdyby psal anglicky, založil by u nás školu. Ale tak – co s českým filosofem, který má nestydatou porci ducha v sobě? Kam s ním?*“⁵⁹

V *Jihočeském přehledu* vyšla recenze *Vteřiny a věčnosti* od filosofa a sociologa J. L. Fischera. „*Tlumočil bych názor slušné většiny lidí, zajímajících se více nebo méně o českou filosofii, kdybych označil zjev L. Klímy jako kuriosum. Ale „kuriositou“ může se stát každá sebe banálnější věc.*“⁶⁰ Podle Fischera je zdrojem Klímovy výstřednosti jeho „*nezřízený kult individualismu*“⁶¹, a tím, že vyzdvihuje individualismus, na sebe poutá pozornost, obzvláště v době, kdy je individualismu na české filosofické scéně nedostatek. Fischer dále píše, že Klímova životní i filosofická inspirace vychází z plebejských zdrojů individualismu, hodnotí to kvůli Klímově kultu síly, který je podle Fischera nejtypičtějším projevem stádnosti. Jeho individualismus mu přijde embryonální, „*přes jeho hromovou hlučnost a silácké hýření: nebo naopak: právě pro toto vše.*“⁶²

Do *Ruchu filosofického* recenzi na *Vteřinu a věčnost* nenapsal nikdo jiný než Emanuel Chalupný, Klímův první recenzent. Jedná se o kratičký informativní text, nicméně hustě protkaný autorovými názory na našeho filosofa. Ve *Vteřině a věčnosti*, kterou Klíma nazývá filosofickým intermezem, čtenář najde úvahy, posudek Vorovkovy knihy *Polemos*, pozorování všední skutečnosti a další drobné útržky... kniha vrcholí

⁵⁸Ladislav Klíma: *Vteřina a věčnost*. *Vesmír*. Praha: Vesmír, 1927-1928, roč. 6, č. 4, s. 110.

⁵⁹EISNER, Pavel. *Rozpravy Aventina*. Praha: Aventinum-Otakar Štorch-Marien, 1927-1928, roč. 3, č. 14, s. 174.

⁶⁰FISCHER, J. L. Ladislav Klíma: *Vteřina a věčnost*. *Jihočeský přehled*. V Českých Budějovicích: Nákladem Karla Ausobského, 1927, roč. 2, č. 6, s. 172.

⁶¹Tamtéž.

⁶²Tamtéž.

„metafilosofickým“ cyklem aforismů, které Klíma považuje za „[...] *projev vyšší a svobodnější než suma všech dochovaných slov Kristových*.“⁶³ Netřeba snad podotýkat, že redakce *Ruchu* se s tímto Klímovým názorem neztotožnila, Ferdinand Pelikán ale obdivuje Klímovu „myšlenkovou odvahu a důslednost“, se kterou vytrvale „rozvíjí a buduje vzdušný zámek svého solipsismu“. Také si u Klímy váží jeho pozorovatelského daru, „*od něhož se může učit celá legie tak zvaných empiriků, realistů i pozitivistů v psychologii a sociologii*.“⁶⁴ Podle něj jediný důvod, proč Klímovo dílo nedostalo žádnou cenu je, že se jedná o opravdické dílo filosofické a literární.

Zmínky o Ladislavu Klímovi u českých literátů

Na setkání s Ladislavem Klímou vzpomíná i Jaroslav Seifert v knize *Všecky krásy světa*, souboru krátkých vzpomínkových próz. Robustní básník Arnošt Dvořák se s Klímou přátelil a Seiferta za ním jednou přivedl do vinárny u Šuterů. Tam je už očekával Klíma, „*pověstný filozof a buřič*“⁶⁵. Seifert vzpomíná, že „*zprvu živý a zajímavý hovor s tímto mužem skončil pak jeho pitkou, při které se zpil téměř do němoty*.“⁶⁶ Seifert ho pak musel odvést domů, protože Klíma značně vrávoral. Seifert prý na začátku večera ještě stihl Klímovi domluvit schůzku s Františkem Halasem, který ho chtěl už dávno poznat – Klímův *Svět jako vědomí a nic* byla knihou jeho mládí, měl ji mezi deseti nejmilejšími knihami. Klíma ale na schůzku nepřišel a záhy zemřel. „*Dojalo mě, že ještě několik hodin před smrtí si na mě vzpomněl a poslal mi své dvě knihy, Svět jako vědomí a nic a Matěje Poctivého, s přátelským věnováním*.“⁶⁷

Další zmínkou o Klímovi je báseň F. X. Šaldy. Klíma a Šalda se znali a chovali se navzájem v úctě, dopisovali si a Šalda dokonce publikoval některé Klímovy články v časopisu *Tvorba*, který založil s Otokarem Fischerem. Báseň věnovanou památce Ladislava Klímy najdeme v pátém dílu *Šaldova zápisníku*, který Šalda vydával letech 1928 až 1937, což byl rok, kdy Šalda zemřel. *Šaldův zápisník* je velmi podobný konceptu, který Otokar Březina navrhoval Klímovi – něco na způsob Dostojevského *Deníku spisovatele*, tedy periodika, do kterého píše jeden autor postřehy, prózy, básně, útržky... Pátý díl *Zápisníku* vyšel v letech 1932-1933.

[...]

⁶³ CHALUPNÝ, Emanuel. Ladislav Klíma: Vteřina a věčnost. *Ruch filosofický*. Praha: Ferdinand Pelikán vlastním nákladem, 1927, roč. 7, č. 3, s. 189.

⁶⁴Tamtéž.

⁶⁵SEIFERT, Jaroslav. *Všecky krásy světa*. Praha: Eminent, Knižní klub, 1999, s. 211.

⁶⁶Tamtéž.

⁶⁷Tamtéž.

*„Náměsíčník krásy za snem jsi vyšel, vztyčeny, strmý,
zavolán magnetem lásky, po římsách chrámů ses nesl,*

[...]

*Z hvězd bleskovým letem veliký půlnoční motýl se kácí,
na srdce, na ústa, na rty ti sedá; zavírá, rozvírá křídla
nervosním horečným chvěním.*

[...]

*Ze srdce tvého se napít přišel zas nové síly,
nalokat nových barev, aby se rozhýřil jimi
spektrální mlčení květ a propasti omamný výdech,
nad tmou napjatá duha a nad mrazem úsměv.“⁶⁸*

Umělec mu básní vzdává krásný hold. Klíma, „náměsíčník krásy“, kráčí za svým cílem přes všechny překážky, jakoby hnán nějakou silou, jakoby bez kontroly... Již předtím Klímu nazývali půlnočním motýlem, a v této básni je Klíma místem, kde půlnoční motýl nabírá své síly, aby mohl dál hýřit nocí.

O Klímovi se můžeme dočíst v souboru textů Jana Patočky k českým dějinám a české filosofii, titulovaným *Češi I*, který vyšel v nakladatelství Oikoymenh v roce 2006. V první části tohoto souboru nadepsané *Články, studie, přednášky*, najdeme kapitolu „Ladislav Klíma, Pokus o rozbor klíčových tezí“, z roku 1967, věnovanou památce Heleny Patočkové, která rok předtím zemřela. Patočka se pokouší skrze filosofování vžít do kůže Klímovy a jeho současníků a ukázat argumentaci „našeho prvního, předčasného myslitele absurdity“.⁶⁹

Patočka zkoumá názory Klímových současníků na „našeho filosofa“ a rozděluje je do tří skupin; systematičtí pozitivisté v čele s Františkem Krejčím, který v Klímově filosofii neshledává nic nového a původního, pozitivisté naklonění k idealismu (Chalupný, Miloš Srb, Karel Vorovka), kteří měli ke Klímovi kladný vztah, ačkoli nepřijímali jeho názory a nakonec „myslitelé a básníci otevření pro ‚životní filosofii‘“⁷⁰, kteří Klímu uvítali s nadšením; Březina, F. X. Šalda, Kabeš, Bodlák... podle Patočky Bodlák bere Kabešovu

⁶⁸ ŠALDA, F. X. *Šaldův zápisník ročník pátý*. Praha: Otto Girgal 1928-1937, roč. 5, č. 1, s. 230-231.

⁶⁹PATOČKA, Jan. Ladislav Klíma, Pokus o rozbor klíčových tezí. In: PATOČKA, Jan, Ivan CHVATÍK a Pavel KOUBA. *Češi, Soubor textů k českému myšlení a českým dějinám. Češi I*. Praha: Oikoymenh, 2006, s. 153.

⁷⁰ Tamtéž, s. 154.

tezi, nadnáší jí a už trochu přehání: „*Klímovo hledisko se nedá ani umístit v dějinách filosofie.*“⁷¹

Podle Patočky je pravda někde uprostřed – Klíma není jen opakováním starého a známého, jak tvrdí Krejčí, ale také není příkladem naprosté originality, absolutní nesouměřitelnosti, jinak by přece nemohl s ostatními filozofy sdílet společné vyjadřovací prostředky, kterými se zpracovávají problémy, což by znamenalo nemožnost diskuze, kterou si Klíma přeje a ke které provokuje. Patočka ve zbytku kapitoly provádí rozbor Klímových klíčových tezí, ke kterým přistupuje objektivně a s respektem, Klímu ani nevzývá jako samozvaného boha, ani ho nehaní, jde středem. „*S filozofií absolutnosti-absurdity nechal však Klíma v koncertu moderního subjektivismu zaznít svou vlastní, osobní notu.*“⁷²

V knize *Češi I v Příloze III. Varianty, náčrty, zlomky* najdeme ještě náčrt Patočkovy přednášky o Klímovi a také poznámky k českému subjektivnímu idealismu 20. století, kam Klímu zařazuje.

⁷¹ Tamtéž.

⁷² Tamtéž, s. 164.

Kapitola IV.: Klímova smrt

Ladislav Klíma se narodil roku 1878 v Domažlicích. Otec byl úředník a žili, jak Klíma popisuje, v mírném blahobytu. Měl dva bratry a dvě sestry, kteří všichni zemřeli ještě jako děti. Když Klíma studoval na gymnáziu, zemřela i matka. Klíma se po smrti matky přestal mýt, toulal se po lesích, četl knihy, hanobil kříže v okolí města... Nakonec ve školní práci prý nazval Habsburky, vládnoucí dynastií, dynastií prasečí, načež ho ředitel gymnázia vyhodil. Klíma mu ve svém životopise děkuje. V osmnácti letech Klíma obdržel dědictví po matce a sestře, ze kterého potom žil sedm let. Během té doby si navykl kouřit, bez čehož by prý nepřežil. Na Smíchově roku 1906 v šestadvaceti letech napsal *Svět jako vědomí a nic*. V roce 1909 mu zemřel otec, po kterém zdědil domy, na kterých byly dluhy, ale sám Klíma ve svém vlastním životopisu říká: „[...] při prodeji mohl jsem odnést deset až dvanáct tisíc zlatých čistých, kdybych se byl o to aspoň trochu staral. Ale právě tohoto roku a následujícího dostoupil jsem vrcholu svého dosavadního života: našel a parciálně osvojil si Deoesenci. Kdo myslí, že v tomto stavu možno věnovat denně jen pět minut praktické prasečiny, nemá ponětí, co je vyšší duševní život.“⁷³ Domy prodal levně a přestěhoval se do Vršovic. Potom žil u své macechy, několik let pil, a roku 1915 přišel do Vysočan do hotelu Krása. Ve Vysočanech byl řidičem lokomotivy, ačkoli o tom prý nic nevěděl, ale po dvou měsících dal výpověď. Chvíli vlastnil malou továrnu na tabák, ve které utopil víc peněz, než vydělal. Potom si už, i přes svou nechuť, občas vydělával psaním, ale přežíval hlavně díky podpoře svých přátel.

O průběhu Klímova posledního roku si můžeme udělat obrázek díky dopisům shromážděných v druhém díle *Sebraných spisů* nazvaném *Hominibus*. V červnu 1927 se projeví první příznaky Klímovy nemoci. Když se spolu se svou družkou Kamilou Lososovou vraceli z návštěvy u dr. Arnošta Dvořáka, Klíma ji požádal, aby jeli tramvají, kterou Klíma nejel od té doby, co v ní zakázali kouřit. Doma mu potom byla změřena teplota, která byla vysoká, a ráno měl na košili od kašle kapku krve. Na popud přátel byl jeho stav vyšetřen v nemocnici. Zjistili mu těžkou tuberkulózu. Byl potom přítelem arch. Maxem Bittermanem převezen do sanatoria na Pleši, aby tam zůstal a léčil se – arch. Bitterman nechtěl, aby s ním jela paní Lososová, jak později vzpomíná v rozhovoru s Jaroslavem Kabešem. Klímovi ponuré prostředí sanatoria nevyhovovalo a chtěl odejít – dokonce si ve snaze obalamutit lékaře zapisoval nižší teploty, než měl. Zůstal tam ale až do

⁷³KLÍMA, Ladislav, Olga SVEJKOVSKÁ a Josef ZUMR, eds. *Vteřiny věčnosti: prózy, listy, eseje, sentence: výběr z díla*. Praha: Odeon, 1967, s. 273.

začátku října, pak nevydržel a vrátil se sám do Prahy – obeslal přátele dopisy a na nádraží šel sám, pěšky. Bitterman, který mu pobyt hradil, na jeho dopis odepsal obratem a snažil se jej přesvědčit, aby v sanatoriu zůstal. Přidává se k němu Antonín Pavel i Kamila Lososová, která Bittermana informovala o Klímově plánovaném odchodu ze sanatoria – Bitterman se na ní rozezlil, jelikož se domníval, že je spoluúčastna na Klímově rozhodnutí. Kamila ale tento jeho projev zlosti pochopila jako projev velkého zájmu o Klímu a nabádá svého manžela, aby Bittermana poslechl. Klíma si ale nedá říct a zůstává v Praze...

Dopisů s pozdějším datem máme k dispozici poskrovnu. Pár z října, které Klíma psal z Vysočan, dva dopisy z prosince adresované F. X. Šaldovi a Emanuelu Chalupnému a potom až z Března roku 1928, který Klíma píše už z vinohradské nemocnice, ve které byl od začátku ledna, což víme díky dopisu Bittermana Chalupnému z 3. ledna 1928. Bitterman v dopise, zdá se, už nemá příliš velkou naději na Klímovo uzdravení: „*Je to smutné, pomyslí-li si člověk, že všechna péče byla marná, když nedostatek kázně v životosprávě (ve Vysočanech prý opět kouřil a pil) zničila vše, čeho bylo dosaženo v několika měsících v sanatoriu.*“⁷⁴

Jeho družka, Kamila Lososová, o které se v Klímově literatuře, ani v jeho vlastním životopise, nedočteme, s ním, když se chýlilo k jeho konci, v nemocnici trávila každý den. Klíma prý jako by se za svou nemoc styděl, snažil se působit před svými přáteli zdravě a, alespoň se to tak navenek zdálo, věřil v uzdravení. Kamila s ním byla do posledního jeho dechu. Ladislav Klíma zemřel 19. dubna 1928 na následky tuberkulózy ve vinohradské nemocnici.

Nekrology

Když Klíma zemřel, plátky se začaly plnit nekrology vzpomínající na osobu našeho filosofa. Nekrology vyšly v Ruchu filosofickém, České mysli, Lidových novinách, Národních listech atd. Nekrology byly různé. Klímova postava jak za života, tak za smrti, vyvolávala v lidech smíšené pocity, Klíma své čtenáře často odrazoval svým nihilistickým přístupem ke světu okolo něj a často zůstával nepochopeným. Obecným znakem nekrologů, které v novinách vyšly (a obecným znakem nekrologů vůbec) byla snaha ho alespoň pochopit a vzdát padlému filosofu hold – ne nadarmo se snad říká „o mrtvých jen dobře“. Nejkritičtější z nich byl ale nekrolog, který vyšel v České mysli, podepsán zkratkou „*Kl*“.

⁷⁴ Poznámky. KLÍMA, Ladislav a Erika ABRAMS, ed. *Sebrané spisy II, Hominibus*, Praha: Torst, 2006, s. 868.

Není žádným tajemstvím, kdo tento „*Ki*“ je – pod touto klasickou časopiseckou šifrou, kterou se pod svými články v České mysli podepisuje její redaktor a zakladatel, se neskrývá nikdo jiný než František Krejčí. O Františku Krejčím jsem hovořila v této práci několikrát, byl to český psycholog, filozof a politik a vyznavač pozitivismu. Díky Krejčímu vlastně vznikl Ruch filosofický, který se proti Krejčího pozitivismu reprezentovanému v České mysli vymezoval. Kdyby moje práce byla román, byl by Krejčí nepochybně jeho zápornou postavou. V letech sporů o českou filosofii Krejčí zuby nehty hájil výsadní postavení pozitivistické filosofie a z pohledu mladší filosofické generace by se dal popsat jako hlavní antagonista těchto sporů. Už jen formulace filosofů, kteří hovoří o letech těchto sporů a polemik mezi oběma stranami, poukazuje na to, že sváry pronikly z roviny filosofické do roviny osobní. Vorovka píše, že „*založením Filosofického Ruchu má být čeleno tyranii prof. Krejčího České mysli*“⁷⁵. Tehdejší filosofové hovoří o vztahu „mladých“ (jak je Krejčí nazýval) a „starých“ jako o nepřátelství.

Ladislav Klíma nepatřil přímo do skupiny „mladých filosofů“, byl spíše samorostem, nicméně jeden článek mu vyšel v *Ruchu filosofickém* pod názvem *Absurdita a absolutno*⁷⁶ a svou filosofií byl ruchovcům nepochybně blíže, zatímco pozitivistické filosofii byl na hony vzdálen už jen svou nesystematičností (psal převážně v aforismech), vztahem k metafyzice a svou celkovou filosofickou koncepcí vůbec. S Karlem Vorovkou, redaktorem *Ruchu*, si dokonce dopisoval. V *Ruchu* mu také často recenzovali jeho práce, zatímco v *České mysli* mu všehovšudy vyšly dvě recenze, jedna⁷⁷ recenze na *Svět jako vědomí a nic* od Emanuela Chalupného, který byl jediným recenzentem této Klímovy prvotiny, a druhá⁷⁸ na *Traktáty a diktáty* právě od Krejčího. Jeho poslední filosofickou práci *Vteřina a věčnost* nerecenzovali. Třetí, a také poslední, zmínka o Ladislavu Klímovi v *České mysli* je už jen jeho nekrolog.

Nekrolog začíná klasicky; Ladislav Klíma, autor těch a těch spisů, zemřel v dubnu roku... Hned ale ve druhé větě nabývá (ne)očekávaného spádu: „*Byl to chorobný zjev jak v životě společenském, tak v literatuře a tím jsou vysvětleny všechny zvláštnosti a abnormálnosti jeho tvoření a vystupování ve veřejnosti, nad nimiž stojí jeho přátelé a*

⁷⁵VODSEĎÁLEK, Živan. Hlavní proudy v současné filosofii. *Přítomnost*. Nákladem Fr. Borového v Praze, 1927, roč. 4, č. 46; 24. 11. 1927, s. 730-732.

⁷⁶KLÍMA, Ladislav. Absurdita a absolutno. *Ruch filosofický*. Nákladem Fr. Borového v Praze, 1922, roč.2, seš. 2-3, s. 1-7.

⁷⁷CHALUPNÝ, Emanuel. Svět jako vědomí a nic. Napsal L.... *Česká mysl*. Praha: Jan Laichter, 1906, roč. 7, č. 2; 1. 3. 1906, s. 143-144.

⁷⁸KREJČÍ, František. Ladislav Klíma: Traktáty a diktáty. *Česká mysl*. Praha: Jan Laichter, 1922, roč. 18, č. 3, s. 180-181.

posuzovatelé v rozpacích, jak vidět z pohrobních vzpomínek.⁷⁹ Je pravda, že Klíma v lidech vyvolával rozpaky jak za jeho života, tak i po smrti a u spousty lidí nenalézal pochopení. V této kapitole budu mluvit o nekrolozích, které vyšly a můžete posoudit sami, zda Klímu, tento „chorobný zjev“, někdo chápal nebo se alespoň snažil pochopit. Už z kapitol minulých víme, že Klímy si cenili veliká jména v české filosofii a literatuře. S tímto se Krejčí nedokáže sžít. Je patrné, že je pro Krejčího naprosto nepochopitelné, proč Klímu spousta významných filosofů a spisovatelů uznává. „*Jsou, kdo extravagancemi myšlenkovými dávají se uchvátiti v nadšení, jemuž dávají výraz hyperbolickým vynášením jeho tvoření. Není pochyby, že pro takové bude nejen svéráznou postavou v dějinách české kultury svým životem a svým dílem, ale že učiní z jeho podivínství veliký zjev ve filozofii našeho národa, jako dr. Trnka to naznačil v posledním čísle „Filosofie“ [...]. Ten dí, že kdyby byl Klíma příslušníkem velkého národa, měl by světovou slávu pro své žhavé úsilí filozofické [...]*“⁸⁰ Krejčí Klímu ani nepokládá za filosofa – to je asi také důvod, proč ho nerad recenzoval v *České mysli*. Podle Krejčího byl básníkem a „*básnění není náležitá metoda filozofická*“.⁸¹ Zbytek nekrologu Krejčí rozebírá Klímovu tvorbu a naznačuje, že Klíma svým dílem nepřispěl filosofii ničím novým a, stručně řečeno, jako člověk byl k ničemu. Takto se Krejčí rozloučil s filosofem-básníkem Ladislavem Klímou.

V *Ruchu filozofickém* se s Klímou loučil Ferdinand Pelikán, který ho vnímá jako vzácnou výjimku v řadách tehdejších českých oficiálních filosofů. „*Samotář, podivín*“,⁸² píše Pelikán, a my máme možnost slyšet tato slova ve spojení s Klímou téměř po sté. Ve *Vteřině a věčnosti* (1927) náš filosof-podivín podle Pelikána „*kolísá mezi napoleonskou Vůlí a jejím ubohým slovním siláckým výrazem*“. Na Pelikánově textu můžeme vidět, že ani v *Ruchu*, protipólu *České mysli*, neměl Klíma protekci, i když zde určitě našel větší pochopení, snad proto, že „*jeho opravdové, třebaž krátkodeché, theoretické úsilí dovede svými paradoxy osvětliti bleskem leckteré problémy*“.⁸³

Do *Filosofie*, revue názorově velmi blízké *Ruchu*, nekrolog citovaný Františkem Krejčím napsal Tomáš Trnka. Klímu popisuje jako „*svéráznou postavu v dějinách české filosofie*“, která zvenčí se jeví podivínsky. „*Klíma patří charakterologicky k rousseauovskému, strindbergovskému typu tragickému. On nemyslí myšlenky, nýbrž*

⁷⁹KREJČÍ, František. Ladislav Klíma. *Česká mysl*. Praha: Jan Laichter, 1928, roč.24, č. 3, s. 281.

⁸⁰Tamtéž.

⁸¹Tamtéž.

⁸²PELIKÁN, Ferdinand. Ladislav Klíma zemřelý. *Ruch filozofický*. Praha: Ferdinand Pelikán vlastním nákladem, 1929, č. 2, s. 120.

⁸³Tamtéž, s. 121.

prožívá, [...]“⁸⁴ Toto snad je největší důvod, proč si Klíma a jeho filosofie váží tolik lidí, i významných spisovatelů, kteří se sice s Klímovými názory neztotožňují, ale vidí v něm umělce, který prožívá vše, o čem píše (a sepisuje vše, co prožívá). Klíma je chycen v dualismu, kde věří ve všechno a nic zároveň a není schopný tento problém překlenout. Bez toho by nebyl „oním filosofem Klíma, jak je nyní podceňován, zesměšňován i přeceňován.“⁸⁵

V *Lidových novinách* vyšly nekrology dva. Jeden od novináře Rudolfa Procházky a druhý od spisovatele Karla Čapka. Procházkaův nekrolog je objektivní, plný citací z Klímových děl a Procházka se se svým názorem na Klímu netají, ale není vyhraněný. „Čtenář, který nalezne dosti odvahy Klímovi se přiblížiti, který se neodstraší nesoustavností protimluvy, rozčileností, přepínáním a úmyslnými urážkami vrhanými s nemírným rozmachem proti všemu přijatému, schválenému, jistému, užasne nad bohatstvím, jasnozřivostí a leckdy hloubkou toho nesporně poctivého a intenzivního myšlení. A přece výsledkem jest odpor a zmatek.“⁸⁶ Následuje poměrně kritická recenze Klímovy filosofie, kde v ní Procházka kritizuje absenci jakéhokoli vývoje. Klíma podle něj pouze rozvíjí nějakou prvotní ideu, ale nejde nikam dál. Dále říká, že Klímová filosofie je příliš těsná a záporná a má v sobě „cosi křečovitého, opojeného, sebe sama divoce překřikujícího.“⁸⁷ Dle mého soudu by Klíma s leccím souhlasil, sám tvrdil, že svou filosofii našel už vlastně jako dítě a jednalo se spíše o pohled na svět, způsob života, který praktikoval, ke své filosofii nepřistupoval jako k systému, který se může dál vyvíjet. Opojená, sama sebe divoce překřikující filosofie je docela dobrým popisem Klímových aforismů. Procházkaovy výhrady střídají komplimenty střídají výhrady... „Klíma je ku podivu čilý pozorovatel toho vnějšího illusorního, nicotného světa. Neuzavírá se po lidech a po zemi. Ovšem pohledem zlobným a opovržlivým. [...] Takové paradoxní stati jako jeho traktáty [...] a invektivy [...] možno přiřadit, ovšem v jiné duchovní teplotě, k nejlepšímu francouzskému věcmu toho druhu. V Klímovi byl zahuben, nebo lépe zvrácen velký talent zvláštní výlučností jeho ryze cerebrální inspirace.“⁸⁸ Procházka si ale přese všechnu kritiku uvědomuje Klímův význam na poli české filosofie. „Na každý způsob

⁸⁴TRNKA, T. Filosof Ladislav Klíma. *Filosofie*, Praha: Aventinum, 1928, roč. 1, č. 8; 5.1928, s. 252.

⁸⁵Tamtéž, s. 253.

⁸⁶PROCHÁZKA, Rudolf. Ladislav Klíma, filosof paroxysmu. *Lidové noviny*. Brno: Vydavatelství družstvo Lidové strany v Brně, 1928, roč. 36, č. 208; 20. 4. 1928, s. 7.

⁸⁷Tamtéž.

⁸⁸Tamtéž.

patří „podivínovi a bláznovi“ Klímovi pevné místo v (chudých arci) dějinách české filosofické myšlenky.“⁸⁹

Čapkův nekrolog z *Lidových novin* byl v roce 1986 publikován i ve svazku *O umění a kultuře III* z edice *Spisy Karla Čapka*. Čapek v něm projevuje k filosofu úctu a zároveň porozumění. „V Ladislavu Klímovi odchází jeden z nemnoha podivínských a bohémských lidí, kterými náš střízlivý život zrovna neoplývá.“⁹⁰ Toto je názor, který na Klímu má spoustu lidí – nemusí se ztotožňovat s jeho filosofií, aby si uvědomovali, že je Klíma významný a proč. Klíma je originál, Klíma je pravým rozervaným umělcem, který píše stovky a stovky stránek, protože musí, protože ho k tomu něco žene, nepíše je proto, aby je někdo četl, jelikož „kapka moudrosti je (mu) milejší než kádě zlata“⁹¹. Klímova filosofická díla nejsou systematická a nedají se snadno spolknout, ale jsou „opravdová“, což sám Klíma vyzdvihuje jako hlavní hodnotu jakéhokoli díla, které má být významné. „Chudší než žebrák u kostelních vrat, bezstarostnější než Diogenes, živil se tento vesele chmurný filozof vším možným: svými přáteli, čištěním stok nebo projekty, jak zbohatnout, třeba výrobou tabákové náhražky nebo pornografických románů.“⁹² Čapek se v této větě dopustil drobné nepřesnosti následkem pomluv, které o jeho díle kolovaly – Klíma pornografické romány nepsal, jen jeho román *Slavná Nemesis*, a také určitě pasáže z *Utrpení knížete Sternenhocha*, nazvali pornografickými pro některé scény. „*Diogenes, bydle ve svém prázdném sudu, byl proti Ladislavu Klímovi přímo domácím pánem; mimoto není známo, že by svůj sud prodal a propil nebo že by si na něj vypůjčil.*“⁹³ Zde se snad naplňuje Březinovo proroctví z dob, kdy Klíma napsal svůj vlastní životopis a Březina prohlásil: „*To neměl psát. Lidé potom budou jeho filosofii uvádět s tím nesmyslně ve spojení.*“⁹⁴ Případá mi ale, že alkoholismus patří k poetice rozervaného umělce, i když čistá duše Březinova k tomu nejspíš nenalézá pochopení. „*Nicméně lze Klímu srovnávat s tímto typem antické svobody a nonšalance; v našem morálním podnebí byla to originalita, která stála Ladislava Klímu všechnu vážnost, a snad i život. Oficiální filozofie ho neznala. Žil jako pták nebeský; a měl by vlastně jako pták nebeský zapadnout do nějaké*

⁸⁹Tamtéž.

⁹⁰ ČAPEK, Karel. *O umění a kultuře III*. Praha: Československý spisovatel, 1986, s. 137.

⁹¹ KLÍMA, Ladislav, Olga SVEJKOVSKÁ a Josef ZUMR, eds. *Vteřiny věčnosti: prózy, listy, eseje, sentence: výbor z díla*. Praha: Odeon, 1967, s. 273.

⁹² ČAPEK, Karel. *O umění a kultuře III.*, s. 137.

⁹³Tamtéž.

⁹⁴ CHALUPNÝ, Emanuel. *Dopisy a výroky Otokara Březiny*. Svazek třetí. Nakladatelství Fr. Borový v Praze, 1931, s. 179.

brázdy, kde by z jeho chatrných pozůstatků bujela divoká příroda ve vsi své kráse a nicotě.“⁹⁵

V *Národních listech* autor nekrologu má Klímu očividně rád. Říká nám, že musíme chápat Ladislava Klímu jako tvůrce, jehož nalezeným smyslem života je jeho dílo, chápat ho jako fanatika pravdy. Přirovnává ho k Dostojevskému a Rousseauovi, osobnostem, které, stejně jako podle autora Klíma, byli „*rození romantikové, nepraktičtí cestovatelé se zavřenýma očima.*“⁹⁶ Autor dokonce ve spojení s Klímou hovoří o Ježíši, zní to, jako by ho s ním srovnával: „*Jestliže romantik je typem, který jedná ve svém životě podle zásad obsažených v jeho knihách, stává se osobou tragickou. Bojím se zde napsati: Kristus; jmenuji Strindberga, Tolstého ke konci jeho života.*“⁹⁷ Podle autora tedy Klíma, podobně jako Ježíš Kristus, žil podle svých zásad, až ho to stálo jeho život.

V *Hostu* se Klíma dočkal pěkného, krátkého textu od Pavla Fraenkla. Podle něj se s ním v soudobé obci filosofické nikdo nemůže měřit, na Klímově formě vidí Nietzscheův vliv, neměl však štěstí u oficiální české filosofie. „*Byl odbýván posměchem od těch, kdož mu originalitou a opravdovostí nesažali ani ke kotníkům. [...] Jeho vývody mohou být podrobeny kritice, jeho světový názor může vzbuditi nesouhlas; jeho život pohoršení u hlupáků; jeho dílo přineslo české filosofii unum necessarium: tvořivého ducha, ne kompilační učenecký průměr.*“⁹⁸

V *Národním osvobození* ho nazvali „proletářským zjevem mimořádné úrovně a významu“, „vynikajícím myslitelem“ a „pohrdajícím immorálním moralistou“.⁹⁹ Celkově nekrolog působil kladně.

Do *Literárního světa* nekrolog psal Klímův přítel Josef Kodíček. Ten napsal i předmluvu *Slavné Nemesis* vydané v nakladatelství Sfinx roku 1932. V nekrologu píše o setkání Klímových přátel poté, co bylo filosofovo tělo spáleno. Několik hodin ho uctívali vzpomínkami, ale s hlubokým klidem v srdcích, jelikož si uvědomovali, že s Klímovou tělesnou schránkou nezemřel jeho duch a snad i jeho předčasná smrt potvrzovala, že se stane legendou. Podle Kodíčka byl Klíma „*z nejméně závislých lidí na světě. A také z nejstatečnějších.*“¹⁰⁰ Klíma celý život, nedělal žádnou práci, nevydělal si ani groš, jak píše ve svém životopise. Jistě, po smrti jeho otce měl brigádu na železnici a chvíli i vlastnil

⁹⁵ ČAPEK, Karel. *O umění a kultuře III.*, s. 137.

⁹⁶ TRNKA, F. *Filosof Ladislav Klíma. Národní listy*. Praha: Julius Grégr, 1928, roč. 68, č. 111; 21. 4. 1928, s. 9.

⁹⁷ Tamtéž.

⁹⁸ FRAENKL, Pavel. *Zemřel Ladislav Klíma. Host*. Přerov: Obzor, 1927-1928, roč. 7, č. 8; 1. 5. 1928, s. 247.

⁹⁹ Ladislav Klíma umřel. *Národní osvobození*. Praha: Pokrok, 1924, roč. 5, č. 110; 20. 4. 1928, s. 4.

¹⁰⁰ KODÍČEK, Josef. *Josef Kodíček: Lad. Klíma. Literární svět*. Praha: F. Topič, 1928, roč. 1, č. 17, s. 1.

továrnu na tabákovou náhražku, ale z brigády po dvou měsících odešel a továrna ho peníze spíš stála, než že by mu něco vydělala. Potom i psal do různých plátků, aby přežil, ale nikdy nespádl do spárů každodenního molochu moderního kapitalistického světa. Osvobodil se od tělesného, od lidského. „*Lehával v polích a lesích, pokuřuje lulku, nedbaje hladu, zimy, horka, zcela ponořen do svých věcí.*“¹⁰¹ Díky této svobodě si Klíma mohl se vším hrát, být pozorovatelem. Kodíček Klímu přirovnává ke Kristu, Tolstoji, Beethovenu, k Nietzsche – snažil se odpoutat, snažil se opravdu být tím, čím chtěl, být tím doopravdy, být tím „docela“, ale narážel na nemožnost být něčím „docela“, připoutaný ke světu svou tělesnou schránkou, svým materialismem. Klíma byl filosofem absolutna, žíznil po věcech krajně radikálních, věčných, netělesných, metafyzických, v době, kdy to, co se považovalo za filosofii, vlastně filosofií ani nebylo – byla to sociologie, psychologie, biologie... Klíma byl originálním snílkem, metafyzikem zabývajícím se věcmi bez konce a hranic. Lidé ho nazývali pesimistou, což ale Kodíček odmítá. „*Jeho pojetí nicoty jest současně pojetím záře. Jeho nihilismus není budhistický, [...] je to nihilismus krajní noetické skepse, která však sama sebe zase vyvrací, takže jest současně eminismem, aktivismem, bouřlivým opojením všejsoucnem.*“¹⁰² Kodíček také nesouhlasí s všeobecným názorem, že Klíma nenávidí lidstvo. „*Jak ubohá je psychologie, která nerozezná nepřímých, zvratných výrazů pro cit, jež stud zbraňuje vyslovit.*“¹⁰³ Klíma ve svém opovržení lidstvem prokazuje úsilí lidstvo ponouknout ke změně k lepšímu, Klíma otcovský kárá lidstvo, které má na víc. Podle Kodíčka nebylo mezi námi člověka něžnějšího a půvabnějšího, než byl „náš filosof“. Byl neuvěřitelně všímavý, všímal si drobných, pro většinu lidí bezvýznamných věcí a hledal mezi nimi souvislosti a ve všem hledal symboliku. „*Po řadu let nikdo ho neviděl rozlobena. [...] Prostí lidé navštěvovali hospody, aby si s ním promluvili. Mnohá žena svěřovala mu tajemství, jichž nesvěřila nikomu. Měl ctitele, pravé učedníky, jichž oddanost převyšuje zvyklou lidskou míru.*“¹⁰⁴ Kodíčkův nekrolog vyzařuje velikou lásku a úctu k jeho příteli, k filosofu, k učiteli Ladislavu Klímovi.

V *Pestrém týdnu* nekrolog napsal Dr. Franta Kocourek, akademik, který vyrostl „odkojený“ na Klímovi, jelikož jako student čítal jeho *Traktáty a diktáty*, a jeho literatura se mu „*silně líbila pro svou sílu a živelnost, již nemožno zakrýt ani předstírat.*“¹⁰⁵ Jednou

¹⁰¹Tamtéž, s. 2.

¹⁰²Tamtéž.

¹⁰³Tamtéž.

¹⁰⁴Tamtéž.

¹⁰⁵KOCOUREK, František. Za Ladislavem Klímou. *Pestrý týden*. Praha: Grafické umělecké závody V. Neubert a synové, 1928, roč. 3, č. 18; 5. 1928, s. 6.

týdně se u nich doma konala setkání, kde s ostatními studenty nahlas četli knihy a na kterých mimo jiné četli i Klímu. Autor píše o tom, jak Ladislav Klíma dokonce získal srdce jeho bratra Miloše, který měl na filosofy a spisovatele podobný názor, jako razil Klíma – nejsou nic moc. Klíma byl první filosof, kterého jeho bratr akceptoval, dokonce dával svým dívkám jeho *Traktáty*, protože prý „*Tam se něco o životě doví.*“¹⁰⁶ Proč se ale Klíma mladým lidem tak líbil? Jednoduše – protože psal o nových věcech. Protože psal o starých věcech nově. Protože byl opravdový a živelný a upřímný. Byl to „jejich“ Klíma. „*Jeho odvaha [...] jeho lidovost [...] jeho osamocení ve světě filosofů a literátů.*“¹⁰⁷ Dr. Kocourek se s Klímou nakonec setkal díky tajemnému panu Josefu Z., který prý stál po Klímovu boku, věřil v něj, pomáhal mu prodávat knihy a rukama mu prošlo vše, co Klíma napsal, ať už se to potom dostalo do tisku anebo ne. Setkání s Klímou Dr. Kocourka překvapilo, dosud totiž neviděl ani jednu jeho fotografii. Představoval si ho jako velkého, silného muže s energickou tváří a pevným pohledem. „*A zatím seděl u stolu štíhlý člověk, jehož oči se leskly v zátopě jakési dětské vděčnosti a pod jehož poněkud načervenalým nosem byly divoké vousy. Připadal mi jako švec a mluvil jako oddaný služebník, nešetřil tituly.*“¹⁰⁸ Pan Z. mu v lednu roku 1928 sdělil, že Klíma leží ve vinohradské nemocnici a umírá, Dr. Kocourek ho v březnu toho roku šel navštívit. „*Na pokrývky ležely uschlé ruce. V kostnaté tváři svítily oči jasně a vítězně.*“¹⁰⁹ Autor vzpomíná, že Klíma věřil, že bude žít dál, oči mu zářily, zatímco tělo skomíralo. Domlouval se s doktorem, aby mu přinesl nějakou indiánku na čtení. Těšil se na léto, až pojedje na výlet, někam ven. „*Ladislav Klíma byl originál a nemohl se za to dočkat chvály od velké většiny lidí jemu nepodobných. Právě proto, že znal tak dobře společnost, nedal se jí ochočit. Pravda, byl samotářem. Ale miloval lidi a svět daleko intenzivněji než proslulí filantropové, kteří jezdí po světě a přednášejí o lásce. Jako silný jedinec miloval silně a po svém: to se někdy nemůže nepodobat nenávisti.*“¹¹⁰

¹⁰⁶Tamtéž.

¹⁰⁷Tamtéž.

¹⁰⁸Tamtéž.

¹⁰⁹Tamtéž.

¹¹⁰Tamtéž.

Kapitola V.: Klímův posmrtný život

Korespondence

Brzy poté, co Klíma zemřel, začali jeho blízcí přemýšlet o vydání jeho souborného díla, a i korespondence, kterou si jeho „přátelé mezi sebou půjčovali a opisovali už za jeho života“.¹¹¹ Původně o vydání projevil zájem nakladatel R. Škeřík, který pověřil E. Chalupného redakcí a dalšího blízkého přítele Ladislava Klímy, J. Zlámala, získáním a opsáním Klímovy korespondence. V květnu roku 1933 nabízí Chalupnému pomoc Jaroslav Kabeš, který se Klímovým dílem seznámil prostřednictvím Chalupného literárního kroužku. Kabeš, který Klímu studoval léta a znal ho lépe než kdo jiný, Chalupnému psal: „s úžasem čtu Kl. korespondenci – některé listy přesahují vše, co vyšlo tiskem – tyto věci nesmí zůstat v šupletí“.¹¹² Chalupný souhlasil. První vydání výboru z korespondence, které Jaroslav Kabeš připravil, vyšlo roku 1939 pod názvem *Filosofické listy*, kde byly otištěny dopisy Miloše Srba. Následovalo *Duchovní přátelství*, kde byla otištěna úplná vzájemná korespondence Klímy s Březinou, doplněná o výbor z dopisů Chalupného. Torsa deníků a výbory z dopisů Antonína Kříže, Emanuela Chalupného, Antonína Pavla a Miloše Srba vyšli v *Boji o vše*. Vydávání korespondence Klímovými přáteli končí knihou *Čtyři listy filosofa Ladislava Klímy psané Ing Dr A. Křížovi* roku 1948.

Snaha Dr. Josefa Zumra

Významným člověkem, který přispěl k tomu, aby Ladislav Klíma nebyl zapomenut jako významná postava české filosofie a literatury, je doktor filosofie Josef Zumr. Výbor *Vteřiny věčnosti*, který vyšel v nakladatelství Odeon roku 1967 s dedikací „Památce Jaroslava Kabeše, který stál u zrodu této knížky“, sestavil s pracovníci Ústavu české literatury Olgou Svejkovskou „tak, aby podal alespoň v hrubých rysech představu o celé Klímově tvorbě i o jeho osobnosti“.¹¹³ Josef Zumr napsal předmluvu, kde čtenáři přibližuje Klímovy počátky, jeho život i jeho dílo a odpovídá na otázku, zda je Klíma hodnotný pro českou literaturu i přes svůj „úchylný zjev“ a „pomatené, chorobné myšlenky“¹¹⁴, jak v polovině minulého století Klímu hodnotila veřejnost. Podle něj z hlediska u nás v česku zdomácnělého „zdravého rozumu“ se Klímův život i dílo musí jevit něčím nenormálním.

¹¹¹ ABRAMS, Erika. Ediční komentář. In: KLÍMA, Ladislav a Erika ABRAMS, ed. *Sebrané spisy II, Hominibus*. Praha: Torst, 2006, s. 658.

¹¹² Lístek Chalupnému z 6. července 1922. (Tamtéž, s. 658)

¹¹³ SVEJKOVSKÁ, Olga a Josef ZUMR. Ediční poznámka. In: KLÍMA, Ladislav, Olga SVEJKOVSKÁ a Josef ZUMR, eds. *Vteřiny věčnosti: prózy, listy, eseje, sentence: výbor z díla*. Praha: Odeon, 1967, s. 285.

¹¹⁴ ZUMR, Josef. *Filosof hrdé lidskosti*. (Tamtéž, s. 7)

Vždyť Klíma odmítal jezdit tramvají od té doby, co v ní zakázali kouřit, k penězům neměl žádný vztah, k alkoholu až moc vřelý a jediné, na čem mu záleželo, byla ta kapka filosofické extáze. K tomu všemu ho ale lidé popisovali jako zdvořilého člověka, ohleduplného s nejvybranější vystupováním. Toto není typ člověka, který může lehkou vystát společnost šedesátých let. I za svého života Klímovi porozuměl jen úzký kruh intelektuálů. Čas ale prověřuje charakter a uplynulo skoro sto let od doby, kdy Klíma tvořil a on přece stále uchvacuje a pobuřuje dál.

Zumr se svým snažením nepřestal a za jeho života spolupracoval na nespočetně sbornících, napsal spoustu časopiseckých příspěvků a vydal knihy o bezpočtu významných postavách české filosofie. Jedním ze sborníků o Klímovi, na kterých měl Josef Zumr zásluhu, byl sborník *Věčnost není děravá kapsa, aby se z ní něco ztratilo* z roku 2010, kde mimo jiné Josef Zumr mluvil o vztahu Klímy a Chalupného a Helena Pavlincová o vztahu Klímy a Vorovky. Díky těmto lidem Klíma dodnes žije svým posmrtným životem.

Neúnavnost Eriky Abrams

Francouzská spisovatelka, překladatelka a editorka Erika Abrams započala roku 1996 s vydáváním Klímových sebraných spisů vydáním Klímova *Velkého románu*, čtvrtým svazkem z edice *Sebraných spisů*. Díky její skoro až detektivní práci se vyplňují mezery v Klímově díle, i jeho životě. Z edice zatím vyšly čtyři svazky z plánovaných šesti, kdy poslední svazek, *Svět atd.*, vyšel roku 2017. Není bohužel jisté, zda a kdy další svazky vyjdou, z hlavně finančních důvodů, což je problém, který u Klímy přetrval z jeho života až dlouho po jeho smrti.

Díky Ericce Abrams, která s velkou pílí uspořádala Klímovu korespondenci ve druhém dílu *Sebraných spisů* Ladislava Klímy, *Hominibus*, vydaným nakladatelstvím Torst, a opatřila ji rozsáhlým poznámkovým aparátem, můžeme nahlédnout do Klímova soukromí zas o něco lépe. Teď, až po jeho smrti, můžeme vidět Klímu v jiném světle, než se nám prezentoval on sám, či jeho, ve většině případů, akademičtí přátelé, kteří se zajímali veskrze o Klímovu tvorbu, a také, abychom jim nekřivdili, o Klímu samého a jeho přežití. Klíma možná působil samotářsky, se svými dlouhými procházkami přírodou, se svou Deoesencí, se svým nihilismem... Ale jak je vidno z dopisů, Klíma udržoval s mnoha lidmi velmi intenzivní vztahy alespoň prostřednictvím svého pera.

Klíma ve svém životopise sepsaném v roce 1924 píše úplně v poslední části, v postskriptu, že jeho intimní život snad ani nestojí za řeč. „*Výjma několik návštěv v bordelech a setkáních v noci na mezích „nic vážného“: ne že by se mně to nebylo líbilo,*

ale neměl jsem k tomu čas, [...]. Jinak jsem důsledně kdekterou ženu na setkání poplácal. ¹¹⁵ Kdokoli, kdo Klímu zná z jeho knížek, se tímto výrokiem nenechá překvapit, ale pokud se o Klímovu osobu zajímá více a, snad, po přečtení této mé práce Klímovu osobu pochopí o něco lépe, nenechá se tímto výrokiem ani obalamutit. Stejně jako podle Klímových blízkých „nebylo jemnějšího člověka“ než Klímy, toho samozvaného hrubiána písíciho romány, které se mnoha lidem zdají odporné, až místy pornografické, stejně tak i v tomto případě jde spíše o dojem, který chce Klíma v lidech vyvolat, dojem, který je daleko od pravdy.

Klímovy lásky

O Klímových láskách se nepíše skoro nikde. Kde jsou zmínky o Kamile Lososové, Klímově manželce, která s ním strávila veškeré jeho poslední chvíle ve vinohradské nemocnici? Kde jsou zmínky o jeho, snad tajných, láskách, kterým poslal nesčetně zamilovaných, až pobožně oslavných dopisů? Jaroslav Kabeš ve čtyřicátých letech minulého století uspořádal a vydal korespondenci mezi Klímou, Chalupným a Březinou v *Duchovním přátelství*, kterému jsem částečně věnovala druhou kapitolu této práce, a v *Boji o vše* ji doplnil o dopisy a listy jeho přátelům Antonínu Pavlovi, Miloši Srbovi a Antonínu Křížovi. Nikdo se ale nepokusil pohlédnout za oponu do Klímova srdce.

Až nyní, kdy Klíma žije svým posmrtným životem, který už sám nemůže ovládat ani svou absolutní vůlí, se dozvídáme o hloubce jeho vztahů s opačným pohlavím díky zveřejněným dopisům. Jednou z žen, která našeho filosofa uchvátila, byla Marie Kösslová. Dopisovat si začali v listopadu roku 1917, kdy mu Marie poslala balíček pečiva, bez toho, aby se předtím znali. Dopisovali si další dva roky. Klíma by očividně s Marií chtěl navázat vřelejší vztah než jen přátelství, ale veškeré jeho snahy ji spíš odrazují. Klíma se snaží uchopit pro něj zřejmě novou myšlenku, že by mohl navázat hluboký, přátelský vztah se ženou: „*Pálí mne hádanka, kterou jste mně. Jste „ženou“? listy Vaše jsou tak mužně vážné, mramorově přísné, chmurné, soumravné, hrdé, ba tvrdé; bylo mi při nich chvílemi, jako by mluvilo ke mně mé ze mne vystoupivší já... Či mýlil jsem se v dosavadním svém názoru na ženu – jako na bytost téměř výlučně sexuellní?*“ ¹¹⁶ Několikrát se setkali, ale jejich setkání neproběhla podle představ ani jednoho z nich. Mariina sestra Luisa v dopise z roku 1965 popisuje Mariino setkání s filosofem jako zklamání. Byl nervózní, neustále přecházel po pokoji a „[...] když se stmívalo, vždy v hovoru náhle škrtl zápalkou přímo u

¹¹⁵KLÍMA, Ladislav, Olga SVEJKOVSKÁ a Josef ZUMR, eds. *Vteřiny věčnosti: prózy, listy, eseje, sentence: výběr z díla*. Praha: Odeon, 1967, s. 284.

¹¹⁶KLÍMA, Ladislav a Erika ABRAMS, ed. *Sebrané spisy II, Hominibus*, Praha: Torst, 2006, s. 325.

její tváře, aby postřehl výraz očí a obličeje. To ji přivedlo z míry.“¹¹⁷ Bylo jim osudem se setkávat pouze skrze dopisní archy, a i to vyšumělo po roce 1920.

Další ženou, která Klímovi zamotala hlavu, byla Marie Böhlerová, manželka Franze Böhlera, se kterým Klíma psal svůj román *Putování slepého hada za pravdou*. Klíma u nich zůstával na návštěvy a manžele Böhlerovy miloval velikou, vroucnou láskou. S Marií Böhlerovou si dopisoval dlouho, německy, minimálně od roku 1921 až do roku 1927. „*čím dál trvá naše odloučení, tím víc se sesiluje a prohlubuje má láska k Tobě, božský filosofe-ochlasto*“¹¹⁸. V dopisech se objevují časté narážky na jejich intimní styky. Klíma také Marii posílal návody, jak se stát absolutní vůlí skrze praktikování jeho filosofie. Ona ho spravovala o pokrocích, jako v dopise z 18. března 1927: „*A musím ti říct, milovaný učiteli, že má síla značně vzrostla.*“¹¹⁹ Byl jí i duševní oporou, když se rozhodla opustit manžela. Dopisovali si stále, i když Klíma začal udržovat vztah s Kamilou Lososovou, který před svými přáteli, včetně Böhlerů, dlouho tajil.

S Franzem Böhlerem si dopisoval neméně vroucně. Z jednoho dopisu Böhlera Klímovi: „*Neznáš mne, samotářské zvíře, ne důkladně, ne dost, - stejně málo jako já tebe, zvíře velmož. Naše základní představy jsou z gruntu po čertech rozdílné. Proto →asi← jsem si Tě, vznešeného, oblíbil víc než jakéhokoli jiného muže, a snad i Ty mne –,*“¹²⁰. Jejich vztah byl opravdu intenzivní, místy až žárlivý, jak dokazuje dopis z 16. ledna 1928, tedy když už byl Klíma ve vinohradské nemocnici, kde Böhler projevuje zášť ke Klímově družce Kamile: „*Katastrofální plaze, proč nám vlastně už měsíce nepíšeš? Jsi snad zavázán svým zatraceným quasi-manželstvím, abys všechen svůj druhdy nikoli bezvýznamný esprit stříkal už jen dotyčné do ledví?*“¹²¹, a dopis ze 14. února 1928: „*Myslel jsem kdys, že pouto, jež nás spojuje, nepodléhá ni prostoru ni času – ni ženě!*“¹²² Ironií je, že na tyto dopisy zřejmě odpovědi Klíma diktoval právě své družce Kamile, která o něj pečovala při jeho pobytu v nemocnici.

Klímova družka Kamila Lososová

S Kamilou Lososovou se seznámil v září 1924 v u jejich společné známé Marianny Hellerové. Sblížili se a několik dní potom si dali schůzku, o které v rozhovoru s Jaroslavem Kabešem z prosince 1943 Kamila Lososová mluví: „[...] – *přišel v ošuntělém*

¹¹⁷Poznámky. In: KLÍMA, Ladislav a Erika ABRAMS, *Sebrané spisy II, Hominibus*, s. 767.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 853.

¹¹⁹ Tamtéž, s. 855.

¹²⁰ Tamtéž, s. 839.

¹²¹ Tamtéž, s. 857

¹²² Tamtéž.

svrchníku, pot si otíral, jak chvátal – to později nedělal, nechával mne čekat – Já ho měla ráda – on-li mne, já nevím.“¹²³. Potom si začali dopisovat, Klíma si dopisoval s Kamilou Lososovou i s Mariannou Hellerovou a ty na sebe žárlily. Nakonec, jak se Kamila dále vyjadřuje v témže rozhovoru, si vybral ji, ne však tak docela – Klíma neviděl problém v tom, mít poměr s několika ženami a v tomto smyslu se vyjadřuje v dopisu Kamile ze září 1925: „*Je možno, je nutno milovat současně více osob druhého pohlaví a kdo to popírá, je osel, sociální morální otrok, Masaryk, je prase, úplně zblbělé..., - odpusť mně další a horší výrazy mého hnusu před tím nejhnusnějším, nejblbějším, nejzbabělejším! [...] Příklad je jasný: miluju Tebe, miluju Mariannu; každou zcela zvláštním způsobem. Neodporuje si to.*“ Podle Klímy jí nalévá čistého vína. Podle Kamily to měl udělat už dřív.

Jeho přátelé chovali vůči jeho vztahu s paní Lososovou nevraživost, sama Kamila se k tomu vyjadřuje takto v dopise z 16. září 1927: „*rozešla jsem se s p. Zlámalem. [...] mezi řečí mi [...] sdělil, že tvoji přátelé říkají, že jsem Ti víc škodila než prospěla. No, já se pro to nijak netrápím.*“¹²⁴ Myslím si, že z paní Lososové nemluví lhostejnost, ale únava. Jak lze vidět z korespondence, Klímovi přátelé často zaměňovali jeho rozhodnutí za rozhodnutí Kamilina, čímž na ni vrhali horší světlo, než bylo třeba. Je těžké posuzovat jejich vztah z té trošky písemných pozůstalostí, kterou máme k dispozici, avšak i z té trošky co máme, je vidno, že Klíma, i ve svých nejslabších dnech, měl stále mentální sílu na to provádět veškerá svá (mnohdy špatná) rozhodnutí sám a Kamila s nimi neměla mnoho co dočinění. Snad se jednou někdo bude jejich vztahu více věnovat a Kamilu ukáže v lepším světle; dnes má u klímofilů obecně poměrně špatné jméno.

¹²³Tamtéž, s. 829.

¹²⁴Tamtéž, s. 845.

Závěrem

Po dokončení této práce a po pročitání všemožných pramenů, ať už knih či periodik, ve snaze najít co nejvíce různých zmínek o Ladislavu Klímovi a dopátrat se nějakého závěru se ohlížím a zjišťuji, že nelze s jistotou říci nic, snad jen, Klíma byl zjev vskutku kontroverzní. Dokázal v lidech vyvolat emoce, kladné či záporné, ale vždy silné. Měl okolo sebe kruh přátel, kteří mu ze všech sil pomáhali, finančně, duševně i jinak. Měl odpůrce, které on sám, jeho filosofie a jeho způsob života neskutečně rozčilovaly už jenom tím, že existují. Měl následovatele, kteří ho považovali, jako on sám sebe, za boha a po jeho smrti schraňovali a vydávali každý útržek textu, který našli. Dokázal pobláznit ženám hlavu tak, že si navzájem vjížděly do vlasů. Svým dílem a svou osobností ovlivnil bezpočet osobností české literatury. Klíma, filosof-ochlasta, který opovrhoval vzděláním, prací a celý život jen lačnil po kapce filosofické extáze.

Nejlépe to asi shrnul Jan Patočka, když ve svém *Pokusu o rozbor klíčových tezí* Ladislava Klímy rozdělil názory na Klímu do tří skupin; systematictí pozitivisté v čele s Františkem Krejčím, kteří v Klímově filosofii neviděli nic nového nebo původního, co by rozšiřovalo filosofické perspektivy, pozitivisté naklonění k idealismu, kteří se ke Klímovi stavěli kladně, ale nepřijímali jeho názory a naposled básníci a myslitelé, otevření pro „životní filosofii“, kteří Klímu přijali s nadšením. Někteří šli až trochu do extrému a přeháněli; věřili, že Klíma je nesrovnatelný s kýmkoli na poli filosofie, což Patočka odmítá. On jde spíše středem, přiznává mu originalitu, ale také vidí, že Klíma vychází z toho, co zná a co bylo v tu dobu aktuální a není teda naprosto vytržený z kontextu. Je ale nutno říct, že Klíma měl více než jen špetku osobitosti a originality.

Dodnes se lidi zabývají jeho dílem a osobou, vydávají jeho práce, překládají je, analyzují je a píší o nich. Dodnes je významnou osobností české filosofie a literatury. Ale dodnes také platí to, co o něm napsal Josef Zúmr, podle kterého je Klímovo „učení [...] z těch, jež se pro své vnitřní předpoklady nemůže stát masovou, ba ani skupinovou ideologií; je především určitou tóninou ducha a trvale si podržuje funkci myšlenkového katalyzátoru“¹²⁵. Klímova osoba a život je přitažlivým tématem, o kterém se toho dá spoustu napsat i přečíst, ale stejně jako se tehdy, za jeho doby, s jeho názory nedokázala ztotožnit většina jeho současníků, dnes to není o nic lehčí. Napříč časem ale nás, čtenáře Ladislava Klímy, spojuje fascinace tímto myslitelem a jeho zápalu, vnitřního nutkání tvořit

¹²⁵ ZUMR, Josef. Filosof hrdé lidskosti. In: KLÍMA, Ladislav, Olga SVEJKOVSKÁ a Josef ZUMR, eds. *Vteřiny věčnosti: prózy, listy, eseje, sentence: výběr z díla*. Praha: Odeon, 1967, s. 8.

a poznávat a obětovat tomu celý svůj život. Takových, jako byl on, je málo v českém prostředí i na světě vůbec. I proto si vydobyl uznání u největších našich literárních kapacit, kteří v tom, co jiní považovali za výkřiky do tmy cynického alkoholika našli opravdovou, syrovou Klímovu filosofii.

Seznam literatury

Knižní zdroje

- ABRAMS, Erika. Poznámky k Vlastnímu životopisu. In: KLÍMA, Ladislav a Erika ABRAMS, ed. *Sebrané spisy I, Mea*. Praha: Torst, 2005. s. 751-763. Sebrané spisy Ladislava Klímy, sv. 1. ISBN 80-7215-239-4.
- BODLÁK, Karel a Rudolf VÁPENÍK, eds. *Ladislav Klíma: filosof-básník: 1878-1928-1948*. Praha: Jan Pohořelý, 1948. 124 s.
- BRZICA, Jiří. *Knižní vydávání děl Ladislava Klímy*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2016. 111 s. Bakalářská práce.
- ČAPEK, Karel: Hovory s T. G. Masarykem, in *Spisy Karla Čapka*, sv. 20, Praha: Československý spisovatel, 1990, 588 s. ISBN 80-202-0170-X.
- ČAPEK, Karel. *O umění a kultuře III*. Praha: Československý spisovatel, 1986. 920 s. ISBN 22-135-86.
- HOPPE, Vladimír. *Předpoklady duchovní filosofie a náboženské víry*. Praha: Kruh přátel filosofie Vladimíra Hoppeho, 1935, s. 52.
- CHALUPNÝ, Emanuel. *Dopisy a výroky Otokara Březiny*. Nakladatelství Fr. Borový v Praze, 1931. 327 s.
- JIRÁSKOVÁ, Olga a PAUZA, Miroslav. *Česká mysl 1900-1947. Bibliografie*. Praha: Ústav pro filozofii a sociologii ČSAV, 1981. 247 s.
- JIRÁSKOVÁ, Olga a PAUZA, Miroslav. *Soupis příspěvků v českých filosofických časopisech 20. století. 2. díl. Ruch filosofický (1921-1942), Filosofie (1927-1928)*. Nakladatelství Filosofického ústavu AV ČR, 2008. 184 s.
- KLÍMA, Ladislav a Erika ABRAMS, ed. *Sebrané spisy II, Hominibus*. Praha: Torst, 2006. 894 s. Sebrané spisy Ladislava Klímy, sv. 2. ISBN 80-7215-271-8.
- KLÍMA, Ladislav, Olga SVEJKOVSKÁ a Josef ZUMR, eds. *Vteřiny věčnosti: prózy, listy, eseje, sentence: výbor z díla*. Praha: Odeon, 1967. 290 s. Světová četba, sv. 386.
- KLÍMA, Ladislav a Jaroslav KABEŠ, ed. *Duchovní přátelství: vzájemná korespondence Ladislava Klímy s Emanuelem Chalupným a Otokarem Březinou*. Praha: Jan Pohořelý, 1940. 130 s. Přátelství, sv. 3.
- KLÍMA, Ladislav a Květoslava KOMÁRKOVÁ, ed. *Boj o Vše: deníky a korespondence s přáteli z let 1909 až 1917*. Vyd. 2., v nakl. Votobia vyd. 1. Olomouc: Votobia, 1995. 215 s. Malá díla, sv. 33. ISBN 80-85885-92-1.

PAVLINCOVÁ, Helena, Jan ZOUHAR a Jiří GABRIEL. *Spory v české filosofii mezi dvěma světovými válkami*. Brno: Masarykova univerzita, 2003, 335 s. ISBN 80-210-3124-7.

PAVLINCOVÁ, Helena, Jan ZOUHAR a Jiří GABRIEL. *Česká filosofie mezi dvěma světovými válkami*. Brno: Masarykova univerzita, 2001. 120 s. ISBN 80-210-2737-1.

PAVLINCOVÁ, Helena. Ladislav Klíma a Karel Vorovka. In: *Věčnost není děravá kapsa, aby se z ní něco ztratilo: soubor studií věnovaných Ladislavu Klímovi: příloha e-1 revue Aluze* [online]. Olomouc: Aluze, 2010, s. 14-19. ISSN 1803-3784. Dostupné z: http://www.aluze.cz/eprilohy/Klima_sbormik.pdf.

SEIFERT, Jaroslav. *Všecky krásy světa*. Praha: Eminent, Knižní klub: 1999. 488 s. ISBN 80-85876-83-3.

VOROVKA, Karel. *Polemos: spory v české filosofii v letech 1919-1925*. Praha: Sfinx, 1926. 129 s.

ZUMR, Josef. Emanuel Chalupný – objevitel a mecenáš Ladislava Klímy. In: *Věčnost není děravá kapsa, aby se z ní něco ztratilo: soubor studií věnovaných Ladislavu Klímovi: příloha e-1 revue Aluze* [online]. Olomouc: Aluze, 2010, s. 3-7. ISSN 1803-3784. Dostupné z: http://www.aluze.cz/eprilohy/Klima_sbormik.pdf.

Články, periodika

EISNER, Pavel. *Rozpravy Aventina*. Praha: Aventinum-Otakar Štorch-Marien, 1927-1928, roč. 3, č. 14, s. 174. ISSN 1802-1972.

FISCHER, J. L. Ladislav Klíma: Vteřina a věčnost. *Jihočeský přehled*. V Českých Budějovicích: Nákladem Karla Ausobského, 1927, roč. 2, č. 6, s. 172.

FRAENKL, Pavel. Zemřel Ladislav Klíma. *Host*. Přerov: Obzor, 1927-1928, roč. 7, č. 8; 1. 5. 1928, s. 247.

CHALUPNÝ, Emanuel. Ladislav Klíma: Vteřina a věčnost. *Ruch filosofický*. Praha: Ferdinand Pelikán vlastním nákladem, roč. 7, č. 3, s. 189. ISSN 1801-5875.

CHALUPNÝ, Emanuel. Svět jako vědomí a nic. Napsal L.... *Česká mysl*. Praha: Jan Laichter, 1906, roč. 7, č. 2; 1. 3. 1906, s. 143-144. ISSN 1210-034X.

KLÍMA, Ladislav. Absurdita a absolutno. *Ruch filosofický*. Praha: Nakladatelství Fr. Borového, 1922, roč. 2, seš. 2-3, s. 1-7. ISSN 1801-5875.

KLÍMA, Ladislav a DVOŘÁK, Arnošt. Doslov autorů. *Národní listy*. Praha: Julius Grégr, 1922, roč. 62, č. 68; 9. 3. 1922, s. 5.

- KOCOUREK, František. Za Ladislavem Klímou. *Pestrý týden*. Praha: Grafické umělecké závody V. Neubert a synové, 1928, roč. 3, č. 18;5. 5. 1928, s. 6. ISSN 1801-4429.
- KODÍČEK, Josef. Autor knihy, která nebyla čtena. *Stopa*, roč. 1, č.24, 1910-1911, s. 711-712. ISSN 1803-8891.
- KODÍČEK, Josef. Josef Kodíček: Lad. Klíma. *Literární svět*. Praha: F. Topič, 1928, roč. 1, č. 17, s. 1.
- KRECAR, Jarmil. Ladislav Klíma: Traktáty a diktáty. *Moderní revue*. Vydavatel Arnošt Procházka, 1922, roč. 27-29, č. 37, s. 265-267. ISSN 1212-5962.
- KREJČÍ, František. Ladislav Klíma: Traktáty a diktáty. *Česká mysl*. Praha: Jan Laichter, 1922, roč. 18, č. 3, s. 180-181. ISSN 1210-034X.
- KREJČÍ, František. Ladislav Klíma. *Česká mysl*. Praha: Jan Laichter, 1928, roč.24, č. 3, s. 281. ISSN 1210-034X.
- NOVÁK, Arne. Nové tažení proti Jaroslavu Vrchlickému. *Lumír*. Praha: Servác B. Heller a Josef V. Sládek, 1926, roč. 53, č. 2; 25. 3. 1926, s. 99.
- PELIKÁN, Ferdinand. Ladislav Klíma zemřelý. *Ruch filosofický*. Praha: Fr. Pelikán vlastním nákladem, 1929, č. 2, s. 120. ISSN 1801-5875.
- PELIKÁN, Ferdinand. Filosofický illusionista a ludibrionista. *Vzdělávací příloha Národních listů*. Praha: Julius Grégr, 1922, roč. 62, č. 118;30. 4. 1922, s. 13. ISSN 1214-1240.
- PROCHÁZKA, Rudolf. Ladislav Klíma, filosof paroxysmu. *Lidové noviny*. Brno: Vydavatelství družstvo Lidové strany v Brně, 1928, roč. 36, č. 208; 20. 4. 1928, s. 7. ISSN 1802-6265.
- ŠALDA, F. X. *Šaldův zápisník ročník pátý*. Praha: Otto Girgal 1928-1937, roč. 5, č. 1, s. 230-231.
- TRNKA, F. Filosof Ladislav Klíma. *Národní listy*. Praha: Julius Grégr, 1928, roč. 68, č. 111;21. 4. 1928, s. 9. ISSN 1214-1240.
- TRNKA, Tomáš. Ladislav Klíma: Traktáty a diktáty. *Lumír*. Praha: Servác B. Heller a Josef V. Sládek, 1922, roč. 49, č. 5; 18. 5. 1922, s. 276. ISSN 1212-0243.
- TRNKA, T. Filosof Ladislav Klíma. *Filosofie*, Praha: Aventinum, 1928, roč. 1, č. 8; 5.1928, s. 253. ISSN 1801-3635.
- VOROVKA, Karel. Ladislav Klíma: Traktáty a diktáty. *Ruch filosofický*. Nákladem Fr. Borového, 1922, roč. 2, s. 73-78. ISSN 1801-5875.
- Ladislav Klíma umřel. *Národní osvobození*. Praha: Pokrok, 1924, roč. 5, č. 110;20. 4. 1928, s. 4. ISSN 1804-9168.

Ladislav Klíma: Vteřina a věčnost. *Vesmír*. Praha: Vesmír, 1927-1928, roč. 6, č. 4, s. 110.

Ladislav Klíma: Traktáty a diktáty. In: Statečné knížky. *Volná myšlenka*. Vydavatelství Volné myšlenky, 1922. roč. 13, č. 25; s. 5.

O původních novinkách. *Česká revue*. Praha: Edvard Beaufort. 1922, roč. 15, č. 3-4, s. 156-157.

Dostupné z: digitální knihovny Kramerius verze 3

<http://kramerius.nkp.cz/kramerius/PShowChars.do>, přístupné ve všeobecné studovně Národní knihovny.

Webové stránky

Databáze knih.cz [online]. Dostupné z: <http://www.databazeknih.cz/>.

Lege artis na webu. *Bibliografie Ladislava Klímy* [online]. Dostupné z: <http://lege.cz/klima.htm>.

Národní knihovna. *Souborný katalog České republiky* [online]. Dostupné z: <http://www.caslin.cz/>.

Webnode. *Ladislav Klíma: nabízí dostupné informace o L. Klímovi* [online]. Dostupné z: <http://ladislav-klima.webnode.cz/>.